

Långsjön kartanon historia 1811–1970 –kukoistuksesta rappioon

Muutoksia toiminnoissa, tuotannoissa ja rakennuskannassa Sagulinin suvun vaikutusaikana

Larisa Evstifeeva-Auraniemi

Pro gradu -tutkielma

Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma, maisematutkimus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Joulukuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

**Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma
Kulttuuritutkimus**

Larisa Evstifeeva-Auraniemi

Tutkielman otsikko Långsjön kartanon historia 1811–1970 – kukoistuksesta rappioon
Muutoksia toiminnoissa, tuotannoissa ja rakennuskannassa Sagulinin suvun vaikutusaikana
Sivumäärät: 63 sivua, 4 liitesivua

Abstract.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan Långsjön kartanon historiaa kartanon kukoistuksen ajasta sen rappioon Sagulinin suvun vaikutusaikana. Långsjön kartano sijaitsee Someron kunnassa Pitkäjärven kylässä. Somero on Varsinais-Suomen itäisin kunta.

Tutkimuksessa käsitellään yleisellä tasolla Someron lähialueiden historiaa rautakaudelta alkaen ja Långsjön kartanon omistushistoriaa. Aiemmin on julkaistu tutkimuksia Långsjön kartanon kehitysvaiheista Ramsayn suvusta Sagulinin sukuun, mutta tämä tutkimus kohdistuu pääosin Långsjön kartanon Sagulinin suvun vaikutusvuosiin 1811–1946.

Tutkimuksen tarkoitus tuoda esille elämän muutoksia kartanon loistokaudella, kartanon kehitysvaiheita ja myös rapeutumisen syitä kartanon rakennuskannan, tuotantojen sekä toimintojen näkökulmista. Kartanon loisto aika alkoi Venäjän autonomian aikana. Kartanon rappiokaudet sijoittuvat talvi- ja jatkosotien jälkeiseen aikaan, ja niiden syinä ovat poliittiset päätökset. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella, minkälaisia muutoksia rakennuskannassa on tapahtunut loistokaudella ja ennen rappiota ja minkälaiset asiat ovat vaikuttaneet kartanon rappioon.

Tutkimus tehtiin laadullisella menetelmällä. Rakennuskannan muutosta tarkastelevassa tutkimuksessa käytettiin erilaisia keinoja tietojen keräämiseen, vaikka Långsjön kartanosta on olemassa vain muuttamia historiallisia tutkimuksia. Tietolähteenä toimi myös Sagulinin suvun perillinen, Långsjön kartanossa asuva Marja Korhonen, joka antoi useita haastatteluja tutkimukseen liittyvistä aiheista. Tietolähteenä käytettiin myös vanhojen karttojen analyysia ja alueiden vertailua metakarttojen avulla. Kartanon rakennuskannan kuntoa tutkittiin paikan päällä kenttätyönä keväällä ja kesällä vuonna 2023.

Tutkimuksessa pohdittiin Långsjön kartanon alasajoa ja vastaavanlaisiin kartanoihin liittyviä ilmiön syitä ja arvioitiin, onko kartanolla tulevaisuutta ja mahdollisuuksia toiminnan palauttamiseen.

Tutkimuksen tulosta voidaan käyttää uusien tutkimusten lähtökohtana, koska Långsjön kartanon tietopankkia ei avattu täydellisesti. Tutkittavaa löytyy runsaasti muun muassa puistomaiseman ja kulttuuriympäristön näkökulmasta.

Avainsanat: kartano, historia, loisto, rappio, rakennuskanta, muutos, Sagulin, suku

Sisällysluettelo

1.	Johdanto.....	5
1.1	Aiempia tutkimuksia ja tietolähteitä.....	6
1.2	Tutkimuskysymykset ja aineiston rajaus	12
1.3	Tutkimusmenetelmät ja tutkimusaineisto	13
1.3.1	Paikkatietomenetelmä	14
2	Kartanoiden historia yleisesti	16
2.1	Kartano: aatelistot ja privilegit	16
2.2	Långsjön kartanon synty	18
2.2.1	Ramsayn suku	19
2.2.2	De Pontin suku	20
2.2.3	Sagulinin suku	21
3	Paikan historia ja paikkatieto	23
4	Kartanon kukoistuksen huippuvuodet.....	30
4.1	Carl Gustav Sagulin: huippuvuosien alku 1811–1851	30
4.2	Waldemar Sagulin: Långsjön kartanon loisto aika 1880–1915.....	31
4.2.1	Toiminta, tuotanto ja rakennuskanta	32
4.2.2	Taimitarha ja kasvihuoneet.....	34
4.2.3	Långsjön koulu.....	34
4.3	Edit Sagulin: kartanon elämää vuosina 1915–1946	37
5	Långsjön kartanon rappeutumisen aika 1946–1970.....	42
5.1	Jälleen rappeutumisen tielle	43
6	Tuloksen käsittely	44
6.1	Långsjön kartanon rakennuskannan, tuotannon ja toiminnan muutosten vertailua.....	44
6.1.1	Vertailussa vuosien 1811–1946 rakennuskanta.....	44
6.1.2	Kartanon tuotannon ja toiminnan muutokset vuosina 1811–1946	48
6.1.3	Kartanon rakennuskannan, toimintojen ja tuotantojen muutokset 1950–1970-luvuilla .	49
6.2	Vanha kartta ja kuva tiedonlähteinä.....	51
6.3	Kenttätutkimus: rakennuskannan nykytilanne	51

7	Johtopäätöksiä.....	53
7.1	Kartanoiden rappeutumiseen vaikuttavia tekijöitä-poliittiset päätökset	53
7.2	Omistajan ratkaiseva asenne	54
7.3	Muita syitä kartanon alas ajoin	55
7.4	Tuho vai palauttaminen: keinoja kulttuuriperinnön säilyttämiseen.....	55
7.5	Lisätutkimus	57
	Lähteet.....	58
	Liitteet.....	64
	Liite 1. Sagulinin suvun Långsjön omistusten kausia.....	64
	Liite 2. Långsjön kartanon jäljellä olevien rakennuskantojen visuaalinen tutkimus ..	64
	Liite 3. Långsjön kartanon rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1949	64
	Liite 3a.Långsjön kartanon rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1949. Jatko-osa	64
	Liite 4.Långsjön kartanon rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1959	64

1. Johdanto

Långsjön kartano sijaitsee Someron Pitkjärven kylässä. Somero on Varsinais-Suomen itäisin kunta, ja nykyään Someron kaupunkiin kuuluu 16 kylää. Pitkjärvi on tunnistettu jo kivikautiseksi asumisalueeksi arkeologisten löydösten perusteella. Pääosa löydöistä on kivikirveitä ja kivitaltoja.¹

Pitkjärven alueen historiallinen kehitys alkoi jo ristiretkien aikaan noin 1200–1300-luvuilla. Kristinusko tuli Suomeen viikinkiaikana, ja sitä levitettiin erityisesti ristiretkillä rannikkoalueilta sisämaahan. Turun ja Hämeenlinnan välille syntyi tärkeä kulkureitti, jota alettiin kutsua Härkätieksi. Tätä reittiä käyttivät ilmeisesti ritarit sotilaallisiin siirtoihin, veronkantajat verojen keräämiseen ja papisto kristinuskon levittämiseen. Matka Turusta Hämeenlinnaan oli pitkä ja raskas niin ihmisille kuin hevosillekin, ja on mahdollista, että reitin varrelle syntyi levähdyspaikkoja ja myöhemmin myös asutuskeskittyymiä.

Ensimmäiset kirjalliset dokumentit ovat vuodelta 1449. Somero oli aateliston suosiossa, ja se perusti sinne kartanoita. Ensimmäinen kirjallinen maininta Långsjön kylästä löytyy kuningas Kaarlen kirjeestä, jossa annettiin verovapaus Kaarlen palvelijalle maanviljelyä varten Someron Pitkjärven kylässä ja lähialueilla.²

Vuonna 1539 maakirjaan oli merkitty neljätoista taloa, ja vuonna 1572 kylässä oli jo kaksikymmentä taloa. Pitkjärven kylän talot sijaitsivat tiiviisti joen rannalla, ja ainoastaan Kujanpään sekä Sarjan talot olivat etäämmällä joesta Turun suuntaan.³

Kartanon omistajina oli korkea-arvoista aatelistoa, kuten Ramsayn ja De Pontin sukuja. Myös porvaristoon kuuluva Sagulinin suku omisti kartanon, mutta he eivät olleet aatelistoa eivätkä kuninkaan palveluksessa.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Sagulinin suvun ajanjaksoa ja sitä, kuinka he kartanoa hallitsivat ja miksi kartano aikojen kuluessa rappeutui. Vuosina 1811–1970 Långsjön kartano kohosi kukoistukseensa, mutta toisen maailmansodan jälkeen se vajosi rappioon.

Tutkimuksessa on tarkoitus tuoda esiin tietoa Sagulinin suvun toiminnasta myös siltä ajalta, josta on aiemmin kerrottu vain suppeasti, ja tämä koskee esimerkiksi vuosia 1939–1960.

¹ Aaltonen 1949, 11.

² Tiirakari 2013, 15.

³ Tiirakari 2013, 15.

Edeltävissä tutkimuksissa päähuomio on ollut kartanon vaiheiden yleisessä kulussa sekä Sagulinin suvun tekemissä toimituksissa 1960-luvulle asti. Leeni Tiirakarin toimittamassa teoksessa *Kartanokierros* on kerrottu vain vähän kartanon rakennuskannan, puutarhojen ja puistojen muutoksista ajan kuluessa. Esko Aaltonen käsitteli teoksissaan *Someron historia I ja II* enemmän kartanon tuotantoa ja Sagulinin suvun toimintaa vuoteen 1918 sakka.

Tässä tutkimuksessa pyritään analysoimaan kartanon elämässä tapahtuneita muutoksia rakennuskannan ja kartanon toiminnan sekä tuotannon näkökulmista myös siltä ajalta, jota ei aikaisemmissa tutkimuksissa ole käsitelty, ja tämä koskee esimerkiksi 1950–1970-lukuja. Lisätietoa tältä ajanjaksolta saatiin haastatteleamalla Terttu Sagulinin tytärtä Marja Korhosta (o.s. Sagulin). Tutkimustyökaluina käytettiin myös vanhoja karttoja ja ilmakuvia. Tavoitteena oli myös tarkastella kartanon nykyisen rakennuskannan tilannetta ja pohtia kartanon tulevaisuutta.

1.1 Aiempia tutkimuksia ja tietolähteitä

Aloittaessaan tutkimusta tutkija joutuu tekemään valintaa käyttämistään lähteistä, ja useasti lähdeaineistovaihtoehtoja on paljon⁴, mutta tutkimukseni kohdalla aiheeseen liittyvää aikaisempaa tutkimusta oli saatavilla vain vähän. Tutkimukseni käsittelee Someron paikallishistoriaan kuuluvaa Långsjön kartanon historiaa eri näkökulmista. Tutkimus keskittyy Sagulinin suvun hallinnon aikana tapahtuneisiin muutoksiin. Tarkastelen kartanon tuotantoa, toimintaa ja rakennuskantaa ja näissä tapahtuneita muutoksia ja vertaan niitä sekä kartanon huippuaikaan että rappion aikakauteen.

Tutkimukseni tuloksia perustuu primaarisen ja sekundaarisen aineiston käsittelyyn. Primaarisen aineistokäsite tarkoittaa alkuperäistapahtuman todisteita, suoraan tapahtumaan liittyviä materiaaleja⁵. Primaarisia lähteitä ovat Långsjön kartanon omistajan haastatteluista saadut tulokset ja karttahavainnointiin perustuva tutkimus. Sekundaariset tiedot tutkija saa havainnoimalla ja tutkimalla lähdeaineistoa, joka oli sekä visuaalisessa, audio- että kirjallisessa muodossa⁶. Niina Hyytiäisen ja Juhani Tähtisen artikkelissa *Historian tutkimus ja lähteet* todetaan, että ”Sekundääriaineistoa, eli aineistoa, joka ei ole alkuperäistapahtumaan

⁴ Niskanen 1994, 172.

⁵ Hyytiäinen, Tähtinen 2008, 1–6.

⁶ Karhunen 2014, 84.

suoraan liittyvää materiaalia, voidaan kuitenkin käyttää täydentämään primäärilähteiden varassa tehtävää tulkintaa⁷.

Långsjön kartanoa koskevaa kirjallisuutta on hyvin suppea valikoima, ja vain kahdessa teoksessa on riittävästi tietoa tutkimukseni kohteesta. Långsjön kartanoa koskeneet kehitys- ja alasajon vaiheet Suomen kartanoiden historiassa ovat yleisiä tapahtumia, jotka koskivat samalla aikakaudella muitakin kartanoita⁸. Kartanoiden kehitykseen ja alasajoon liittyviä ilmiöitä on tarkasteltu myös muissa lähteissä.

Tutkimukseni tärkeimmät lähteet ovat Someron historiaa kuvaavia teoksia: Esko Aaltosen toimittamat *Someron historia I*, julkaisuvuosi 1949, sekä *Someron historia II*, julkaisuvuosi 1958, Leeni Tiirakari ja Manu Kärjen *Kartanokierros* (2013).

Esko Aaltosen teoksissa Someron historia I ja II on käytetty runsaasti vaikutusvaltaisia ja alkuperäisiä lähteitä. Someron historiaa käsittelevän tutkimuksen tilaajana oli Someron kirkko. Someron kirkkovaltuusto perusti historiatoimikunnan ennen talvisotaa vuonna 1936, mutta varsinainen tutkimus aloitettiin vasta vuonna 1946. Kyseisen teoksen alkuperäisenä tarkoituksena oli kuvata sekä Someron että Someron kirkon historiaa. Historiallisella tutkimuksella ja teosten julkaisulla haluttiin kunnioittaa Someron kirkon 500-vuotista taivalta.⁹

Teoksen *Someron historia I* Esko Aaltonen teki muiden historian tutkijoiden kanssa, ja tutkimusryhmään kuului paikallishistorian tutkijoita, joista muun muassa Aulis Oja, Saini Laurikkala ja Y.S. Koskimies olivat kokeneita paikallishistorian tutkijoita. Saini Laurikkala on tutkinut muistokirjoituksia ja kirkkohistoriaa, ja hän on julkaissut esimerkiksi teokset *Varsinais-Suomen talonpoikain asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla: kulttuurihistoriallinen tutkimus* (1947), *Suomenkielinen raamattukirjallisuus* (1952) ja *S. J. Laurikkala, inkerinsuomalaisten hengellinen isä: Inkerissä 1909–1937: Ruotsissa 1952–1957* (1970).

⁷ Hyytiäinen, Tähtinen 2008, 1–6.

⁸ Laakkonen 2017, 26–102.

⁹ Aaltonen 1949, 5.

Aulis Oja oli tunnettu varsinaissuomalainen paikallishistorioitsija. Aulis Oja syntyi Turussa vuonna 1910 kirkkoherran perheeseen. Hän valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1931 ja väitteli filosofia tohtoriksi vuonna 1955¹⁰. Aulis Ojalta on ilmestynyt runsaasti kirjoja ja artikkeleita, muun muassa *Länsi-Suomen maatalous isonvihan aikana* (1956), *Kuusjoen historia* (1961), *Naantalin asemakaava 1640-luvulla* (1944) ja *Marttilan pitäjän historia* (1959). Tutkimusasiantuntijoiden ryhmään kuului myös Y.S. Koskimies, joka julkaisi historiallisia tutkimuksia, kuten *Jurvan seurakunnan historia* (1954), *Vanhoja Lounais-Hämeen pitäjien karttoja Ruotsin arkistoissa* (1956), *Suuren pohjan sodan ja isonvihan aika* (1960) ja *Hämeenlinnan kaupunki 1945–1974: historiikki* (1977).

Esko Aaltonen toimi teosten *Someron historia I ja II* toimittajana, ja hän oli merkittävä vaikuttaja 1920–1960-luvuilla. Esko Aaltonen syntyi Forssassa vuonna 1893. Hän valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1917¹¹. Hänen pääaineinaan olivat Suomen ja Skandinavian historia sekä Suomen ja vertaileva kansanrunous. 1920-luvulla hän toimi Forssan kirjapainon päätoimittajana ja kirjapainon toimitusjohtajana. Esko Aaltonen väitteli filosofian tohtoriksi vuonna 1944 ja toimi Turun yliopiston sosiologian professorina vuosina 1951–1963¹². *Someron historia I*-teoksen julkaisuaikana vuonna 1949 Esko Aaltonen oli Kotiseutuliiton ja Suomen museoliiton varapuheenjohtaja¹³. Esko Aaltonen oli lahjakas historiankirjoittaja ja kirjoitti muun muassa teokset *Maaseudun kulttuuriperintö* (1964), *Somerniemien historia* (1945) ja *Entisajan Forssaa ja sen väkeä* (1947).

Someron historia I-teoksen tekoon oli kerätty arkistotietoa eri arkistoista ja laitoksista, ensimerkiksi Valtion arkistosta, Turun historiallisesta arkistosta, Maanmittauslaitoksen arkistosta, Turun maakunta-arkistosta, Suomen Talousseuran arkistosta, Helsingin yliopiston arkistosta, Hämeenlinnan maakunta-arkistosta, Someron kirkon arkistosta, Uudenmaan-Hämeen läänin lääninkanslian arkistosta, Suomen muinaismuistoyhdistyksen Aikakausikirjakokoelmasta ja muista luotettavista lähteistä¹⁴. Lisäksi teoksen tekemiseen osallistuivat Someron kirkkoherra Sulo Tasanko (1901–1994) ja hänen vaimonsa Kerttu Tasanko¹⁵.

¹⁰ Snellman 2008, 1–2.

¹¹ Snellman 2008, 1–2.

¹² Lahtonen 1995, 44.

¹³ Lahtonen 1995, 44.

¹⁴ Aaltonen 1949, 506.

¹⁵ Aaltonen 1949, 5–6.

Someron historia I-teos kattaa Someron historian vuoteen 1540 ja Someron historian vuosilta 1540–1870. Kirjan artikkeleiden kirjoittajina olivat esimerkiksi Aulis Oja, joka kirjoitti Someron esihistoriasta vuoteen 1540, joka oli tutkinut myös Härkätien historiaa¹⁶, talopoikaisesta taloudesta kirjoitti Saini Laurikkala, kirkollisista laitoksista ja oloista Irja Säihke, kruunun hallinnosta Y.S. Koskimies ja Someron teollisuudesta Vilho Annala.

Someron historia I julkaistiin vuonna 1949, ja *Someron historia II* oli tarkoitus julkaista kahden tai kolmen vuoden kuluttua, mutta julkaisu tapahtui vasta yhdeksän vuoden kuluttua ja *Someron historia II*-teoksen julkaisuvuosi oli 1958. *Someron historia II*-teokseen tehtiin 1540–1870-lukuja koskeva täydennys ja ajanjaksosta 1870–1958 laadittiin kertomus Someron historiasta. *Someron historia II*:n kirjoittivat Esko Aaltonen, Aulis Oja ja Y.S. Koskimies. Someron historian jatko-osan artikkelin *Väkiluvun kehitys ja väestön rakenne* kirjoitti Aulis Oja ja *Someron kartanoiden historia* kirjoitti Y.S. Koskimies. Muut artikkelit kirjoitti Esko Aaltonen.

Someron historia I ja *II*-teosten kokonaisuus on monipuolinen ja täydellinen historiallinen lähde tutkimukseeni, koska siinä on laajasti kerrottu paikallishistoriasta, jossa käsitellään myös Långsjön kartanon historiaa. Teoksissa oli runsaasti tietoa Sagulinin suvusta sekä kartanon tuotannosta, toiminnasta ja rakennuskannasta sekä siitä, millaista viljelyä, karjankasvatusta ja opetusta heidän vaikutusaikanaan kartanolla harjoitettiin. Tämän kaltaiset teokset ovat paikallishistorian kivijalkoja, perusta, jonka pohjalle tulevien tutkimusten tieto perustuu.

Toinen tutkimukseni kannalta merkittävä teos on Leeni Tiirakarın ja Manu Kärjen *Kartanokierros* (2013), joka kertoo Someron kartanoista, ja teoksessa on kirjoitettu myös Långsjön kartanon historiasta. Leeni Tiirakari (15.10.1946–17.1.2023) oli Someron paikallishistorian tutkija. Hän valmistui Turun yliopistosta kandidaatiksi 1972 pääaineenaan Suomen historia ja sivuaineina kotimainen kirjallisuus ja maantiede. Tiirakarın perhe muutti Somerolle vuonna 1975, ja Leeni Tiirakari aloitti historian lehtorina Someron lukiossa. Hän väitteli vuonna 1997 Tampereen yliopistossa filosofian tohtoriksi Suomen kirjallisuudesta¹⁷.

¹⁶ Masonen 1991, 163.

¹⁷ Komu 2021, 1–3.

Leeni Tiirakari teki useita historiallisia tutkimuksia yhdessä Manu Kärjen kanssa sekä itsenäisesti. Esimerkkejä hänen itsenäisestä tuotannostaan ovat: *J.V. Snellman valtioviisas vaikuttaja* (2006), *Someron kansakoulu ja peruskoulu* (2019), *Lahden kartano* (2021). Manu Kärki syntyi 21.8.1947 Somerniemellä, ja hän on arvostettu paikallishistorioitsija, joka on julkaissut useita paikallishistorian tutkimuksia¹⁸, kuten *Somerniemen vesimyllyt ja -sahat* (1994), *Tarinoita ja pakinoita sekä paikallishistoriaa* (2025) ja *Kyläkierrros* (2016).

Leeni Tiirakarin ja Manu Kärjen teos *Kartanokierrros* on historiallinen tutkimus ja kohdistuu Someron kartanoihin. Teoksessa Långsjön kartanon historiaa on käsitelty monipuolisesti, ja siinä on paljon tietoa Långsjön koulusta ja jatkosodan loppuvaiheista sekä sotavangeista. Leeni Tiirakari (toim.) on käyttänyt paljon Sagulinin arkiston valokuvia ja myös itse ottamia valokuvia vuodelta 2006, joten ne ovat myös tietolähteinä¹⁹.

Esko Aaltosen (toim.) *Someron historia I ja II*-teokset ovat toimineet myös Leeni Tiirakarin (toim.) teoksen lähteinä.²⁰ Leeni Tiirakarin ja Manu Kärjen teoksessa tietolähteinä on käytetty paljon sekundaarisia lähteitä, joista vain muuttamia kohdistuu Långsjön kartanoon, muun muassa Esko Aaltosen (toim.) *Someron historia I ja II*, Esko Aaltosen *Someron koululaitos vuodesta 1882 1950-luvulle*; Minna Flipp *Kartanoiden Salon seutu. Långsjö koulutti satoja maatalouden ammattilaisia* (Salonseudun sanomat 16.6.2006). Leeni Tiirakari (toim.) haastatteli myös Långsjön kartanon omistajaa Terttu Sagulinia ja sai useita kilometrejä nauhoitettua aineistoa Terttu Sagulinin kertomuksesta. Kyseistä aineistoa ei enää ole saattavilla, ja sen säilytyspaikka on tuntematon. Tutkimukseni näkökulmasta molemmat teokset ovat tällä hetkellä ainoita luotettavia tietolähteitä.

Långsjön puutarhaan liittyvää tietoa löytyy Aimo Nummen teoksesta *Puutarhakaupan historia* (1997), jossa on kerrottu Långsjön kartanon puutarhasta ja tuotannosta Waldemar Sagulinin aikana. Aimo Nummi on perehtynyt puutarhan historian tutkimukseen, ja hän on kirjoittanut useita tutkimuksia kyseisestä aiheesta, esimerkiksi *Puutarhaviljelyn hyväksi*:

¹⁸ Komu 2012–2020, 1–3.

¹⁹ Tiirakari 2013, 29.

²⁰ Tiirakari 2013, 239.

Maiju ja Yrjö Rikalan puutarhasäätiön ja Siemen oy:n historiaa (2003) sekä *1800-luvun suomalaisten puutarhahinnastojen ruukkukasvit* (1994).

Långsjön kartanon loiston aikaan ja alasajon liittyvät ilmiöt ovat samankaltaisia kuin monissa muissakin kartanoissa. Kartanoiden menestykseen ja alasajoon ovat vaikuttaneet poliittiset päätökset, kaupan vapaus, maaseudulta pois muutto työssä käynnin vuoksi, teollistuminen ja kaupungistuminen. Tämän ilmiön tarkasteluun käytin Alex Snellmanin väitöskirjaa *Suomen aateli. Yleiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*, Satu Laakkosen *Espoon kadonneita kartanoita* ja Aino Kervisen *Suomi, suuriruhtinaanmaa*.

Alex Snellmanin väitöskirjaa on tehty useiden vuosien aikana Helsingin yliopistossa yhteistyössä. Snellmanin suku kuului aatelistoon vuodesta 1866 alkaen, ja väitöskirjansa Alex Snellman on omistanut äidillensä²¹. Snellmanin väitöskirja on luotettava tietolähde, koska lähdeluettelossa mainitaan merkittäviä valtion laitoksia.

Satu Laakkosen teoksessa *Espoon kadonneita kartanoita* tarkastellaan eri kartanoiden kaatumissyitä. Laakkosen teos toimi apuvälineenä tutkimuksessani, joka käsitteli Suomen yhteiskunnan yleisten prosessien kuvausta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Aino Kervisen *Suomi, suuriruhtinaanmaa* teoksessa kerrotaan paljon autonomian ajan tapahtumista kuten teollistumisesta, Venäjän kaupasta, 1800-luvun poliittisista ilmapiireistä. Sain teoksesta runsaasti tietoa myös hyvien valokuvien kautta.

Suomen historian ja yleisten tietojen hankin historiallisesta kirjallisuudesta ja muista julkisuudesta, myös Museoviraston RKY-verkkopalvelusta, Finna-digipalveluista, sekä Google- Scholar tietolähteistä. Tietolähteenä toimi myös kartanon inventointiaineistoa, jonka Turun kaupunkimuseo on laatinut vuonna 1985.

Primaariaineiston lähteinä on käytetty *Museoviraston, Maanmittauslaitoksen ja Kansallisarkiston* paikkatietoja ja karttoja.

Haastattelin myös useita kertoja Långsjön kartanon nykyistä omistajaa Marja Korhosta, joka on Terttu Sagulinin tytär. Marja Korhonen kertoi vuoden 1917 jälkeisistä tapahtumista, joista hän oli saanut tietoa äidiltään. Marja Korhonen antoi minulle mahdollisuuden tutkia heidän kotiarkistonsa valokuva-albumeja. Albumien valokuvat on otettu pääosin vuoden 1928 jälkeen, mutta siellä oli myös muutamia 1900-luvun alussa otettuja kuvia Waldemar ja Edith

²¹ Snellman 2014, 2;142.

Sagulinista. Tietolähteenä käytin myös rakennuskannan visuaalista havainnointia, jota tein paikan päällä Långsjön kartanolla keväällä ja kesällä vuonna 2023.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aineiston rajaus

Mielenkiintoista tietoa Långsjön kartanon tarinasta sain sattumalta, kun olin tutustumassa kartanon ympäristöön konservaattorityön mahdollisuuden näkökulmasta. Huomasin tuolloin, että upean ympäristön keskellä oli huonossa kunnossa oleva sveitsiläistyylinen hirsirakennus. Itselläni heräsi kysymyksiä, miksi rakennuksen kunto oli huono ja miksi rakennus oli päässyt huonoon kuntoon? Päästyäni tutustumaan myöhemmin Långsjön kartanon tarinoihin Sagulinin suvun sisäpiirin kautta ja aloitettuani tutkimuksen kysymyksiä heräsi lisää.

Innostuin tutkimuksesta, sillä Långsjön kartanossa on paljon eri-ikäisiä rakennuksia, joissa on käytetty laadukkaita ja jykeviä materiaaleja. Myös kartanon historia ja kartanon kehitykseen vaikuttaneet historialliset henkilöt loivat intoa tutkimukseen. Menneisyydessä kartanon tavalliseen elämään ovat kuuluneet monet tapahtumat ja ihmisten jatkuva virta. Sitten 50 vuoden aikana tapahtui muutos ja kartanon asema romahti.

Långsjön kartanon historiaan kuuluu sekä hyviä että huonoja aikoja, ja monet kartanolaitosta koskevat muutokset ovat johtuneet valtaapitävien päätöksistä. Samalla muutoksiin ovat vaikuttaneet yleiset yhteiskunnalliset ilmiöt sekä koko maata koskeva poliittinen ilmapiiri.

Tutkimuksessa haluan vastata seuraaviin kysymyksiin: miten poliittiset päätökset ovat vaikuttaneet kartanolaitoksen asemaan, miksi ja miten kartanon rakennuskanta on muuttunut ja mistä syistä ja milloin kartano joutui rappiotilaan?

Nykyisin kartanon elämä jatkuu hiljaiseen. Osa rakennuskannasta vuosia hoitamatta ja vaarassa muuttua raunioksi. Tutkimuksessa kysytäänkin, onko kartanolla tulevaisuutta ja onko kartanomiljöötä mahdollisuus elvyttää ja millä keinoilla se voisi tapahtua.

Långsjön kartanon tutkimuksen rajaan tiettyyn aikakauteen, eli tutkimuskohteena ei ole koko kartanon olemassaolon ajan toiminta, tuotanto ja rakennuskanta, vaan käsittelen Sagulinin suvun vaikutusajalla tapahtuneita muutoksia. Tutkimuksessa käsitelen 150-vuotista Långsjön kartanon historiaa, eli tarkastelen Långsjön kartanon historian vaiheita vuosilta 1811–1970.

Rajaan aiheen keskittymällä kartanon omistajan ja työväen toimintaan, kartanossa tehtyihin parannuksiin ja kehittävään toimintaan sekä rappiovaiheessa tapahtuneisiin muutoksiin. Tutkimuksessa tarkastellaan omistajien toimintaa, heidän yrityksiään parantaa tai tasapainottaa kartanon tilannetta sekä sitä, millä keinoilla ja kenen ansiosta kartano selvisi vaikeuksista. Tutkimuksessa myös avataan työväen merkitystä ja sitä, miten työväestö vaikutti kartanolaitoksen toiminnan ja tuotannon muutoksiin. Kenttätyö liittyy tutkimuksen tuloksen käsittelyyn ja on todisteena nykytilanteesta.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja tutkimusaineisto

Tämä Långsjön kartanon matka loistokaudesta rappioon on kulttuurihistoriallinen laadullinen tutkimus, joka perustuu aineiston keräämiseen ja tietojen loppukäsittelyyn. Aineisto kerättiin erilaisista kirjallisuuslähteistä, haastatteluista, vanhojen ja uusien karttojen vertailuista sekä visuaalisesta paikkatutkimuksesta. Primaarisen ja sekundaarisen aineiston kerääminen on yleinen tapa kulttuuritutkimuksessa. Primaarista aineistoa tutkija sai tutkittavalta haastattelujen avulla. Sekundaariset tiedot tutkija saa havainnoimalla ja tutkimalla lähdeaineistoa, joka oli sekä visuaalisessa, audio- että kirjallisessa muodossa.²² Havainnoinnin ja haastattelujen avulla kulttuuritutkija pystyy tarkastelemaan tutkimuksen aiheena olevaa ilmiötä²³.

Haastattelut perustuvat tavallisesti vuorovaikutukseen tutkijan ja haastateltavan välillä, ja tutkija tekee muistiinpanoja kirjoittamalla lyhyesti haastateltavan puheen. Nykyisin haastattelut tallennetaan yleensä video- tai audiotallennuksina. Haastattelu muodostuu tutkijan ja haastattelijan välisestä dialogista sekä haastateltavan pitkistä kertomuksista. Haastattelut voidaan määrittää dialogeiksi, mutta hyvin suunniteltu haastattelu eroaa spontaanista keskustelusta²⁴. Ennen haastattelua tutkija laatii haastattelun aiheeseen liittyvät kysymykset ja haastattelun aikana pyrkii noudattamaan kysymysrunkoa, mutta haastattelu voi myös muuttua spontaaniksi mielipiteen ilmaisuksi.

Yliopistolain (558/2009 § 39) ja perustuslain (1999/731 § 6–23) mukaisesti tutkijalla on autonomia ja vapaus tuottaa tutkimusaineisto ja velvollisuus noudattaa henkilötietojen

²² Karhunen 2014, 84.

²³ Fingerroos, Kajander, Lappi 2022, 179.

²⁴ Karhunen 2014, 83.

käsittelyä koskevaa ohjeistusta²⁵. Tässä tutkimuksessa haastateltava antoi luvan julkaista kuvansa sekä henkilökohtaisia tietojaan, koska hänen muistitietoaan käytettiin tietolähteinä.

1.3.1 Paikkatietomenetelmä

Historialliset kartat ovat ainoa keino selvittää menneisyyden paikkatietoa, ja ne ovat primaarista lähdeaineistoa²⁶. Paikkaan kohdistuvat historialliset kartat ovat parhaita muutoksista kertovia lähdeaineistoja²⁷. Teemu Mökkösen teoksessa *Digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista* on mainittu, että historiallisten karttojen pohjalta tuotettu paikkatieto on käyttökelpoista monen eri tutkimusalan tarpeeseen²⁸.

Maanmittauslaitoksen digitalisoituja vanhoja ja uusia karttoja voidaan käyttää paikkatiedon tutkinnassa, varsinkin jos kyseessä on historiallinen paikkatutkimus. Nykyään karttapalvelussa voidaan luoda monitasoisia karttoja, jolloin taustakartalle integroidaan tai sijoitetaan muita karttoja. Käytännössä yhdellä kartalla näkyy useita eri karttoja.

Kaikki tasot eli kartat saadaan näkyviin karttapalvelun tietyn ominaisuuden avulla, esimerkiksi valitun taustakartan päälle lisätään palvelusta valittuja karttoja. Tässä tutkimuksessa monitasoisia karttoja kutsutaan yhdistelmäkartoiksi. Yhdistelmäkartassa on läpinäkyvyyden säätöprosentti, jonka avulla on mahdollista tarkastella kaikkia tasoja samasta kuvasta. Esimerkiksi tutkimuksessa halutaan selvittää nykyajan maankäyttö ja 1700-luvun lopun maankäyttö. Maanmittauslaitoksen paikkatietopalvelun laajasta valikoimasta voidaan valita karttatasoja, joita halutaan tutkia. Näin voidaan tarkastella esimerkiksi 1700-luvun lopun kolmea karttaa talotonteista, pelloista ja reiteistä ja samalla nykyajan kolmetasoista karttaa, jossa näkyvät kiinteistöjen rajat, tiet ja rakennukset.

Historiallisia karttoja on käytetty tietolähteinä ja tutkimusaineistona. Kartoista selviää, että 1600–1700-luvuilla on tehty paljon virheitä karttojen puhtaaksi piirtovaiheessa eikä historialliseen karttaan perustuva digitaalinen tuotantoprosessi ole ollut helppo ja yksikertainen tekninen suoritus. Digitaalisen tuotantoprosessin aikana vanhat kartat tehtiin aluksi ilman koordinaatteja, mutta myöhemmin niihin sovellettiin nykyajan

²⁵ Fingerroos, Kajander, Lappi 2022, 70–71.

²⁶ Mökkönen 2006, 19.

²⁷ Mökkönen 2006, 8.

²⁸ Mökkönen 2006, 9.

koordinaatiojärjestelmää. Esimerkiksi vaativassa tutkimuksissa tulee käyttää vahvuudeltaan tarkkaa karttaa. Toisaalta digitalisoitu vanha kartta voi sisältää virheitä, minkä vuoksi se ei ole sopiva vaativiin tutkimuksiin. Oma tutkimukseni ei vaadi kartoilta erityistä tarkkuutta, ja ne toimivatkin hyvin havaintotyökaluna, kun tarkastellaan Långsjön kartanon alueen muutoksia tietyllä aikakaudella.

2 Kartanoiden historia yleisesti

2.1 Kartano: aatelistot ja privilegiot

Kartano kuvaukseen liittyy hienon päärakennuksen hallitseva asema kauniin puiston tai puutahran keskellä. Kartanon omistajat ovat joko aatelisia tai säätyläisiä. Kartanolle kuvitellaan kuuluvan peltoja ja metsää, paljon karjaa sekä renkejä ja torppareita. Osa kartanoista syntyi keskiajalla suurmiesten taloista ja osa siten, että talonpoikaistaloja ja jopa kyliä ostettiin, yhdistettiin ja lahjoitettiin aatelistolle rälssimaiksi.²⁹

Keskiajalla suurmiehen velvollisuus oli olla kruunun palveluksessa ja mukana kuninkaan taisteluissa sekä suojella kuningasta ja kotimaakuntaansa. Kuningas Maunu Ladonlukko antoi 1279–1280 Alsnön säädöksen, joka vapautti veronmaksusta jokaisen, joka suoritti ratsupalvelua kuninkaalle, ylimystölle tai piispoille. Kun useat suvut suorittivat ratsupalvelua sukupolvesta toiseen, syntyi rälssisukuja.³⁰

Vuonna 1345 kuningas Maunu Eerikinpoika julkaisi Täljen säännöt, joiden mukaan kuka tahansa varakas mies, joka voisi kustantaa ratsukon ja ilmoittautua ratsupalvelukseen, saa rälssimiehen arvon ja verovapautuksen tilaansa, joka sitten nimitettiin säteriksi. Verovapaus koski myös talonpoikia. Vasta 1600-luvulla talonpoikien pyrkimystä rälssisäätöyn alettiin estää: säätöyn kohoamiseen vaadittiin kuninkaan antama aateliskirja, jonka saattoi saada hyvästä palveluksesta. Rälssioikeuden perivät ratsumiehen kuoltua hänen leskensä ja lapsensa. Näin alkoi muodostua suomalainen rälssi.³¹ Rälssiä muodostui lisää, kun aatelistolle siirtyi maata avioliiton kautta tai perintönä. Aatelisto alkoi käsittää myös lampuotinsa maat ja ostetut maat verovapaiksi, vaikka niitä eivät kuuluu ratsupalveluun. Tämän seurauksena aatelisto rikastui ja valtion tulot vähenivät. Myöhemmin rälssisäädyn kasvua alettiin rajoittaa.³²

Vuonna 1396 Nyköpingin sopimuksen mukaan rälssioikeuden sai vain soturi, jolle oli myönnetty ”kilpi ja kypärä” -merkin sisältävä rälssikirje. Tämän rälssikirjeen oikeudet

²⁹ Tiirakari 2013, 6.

³⁰ Tiirakari 2013, 7.

³¹ Tiirakari 2013, 7.

³² Tiirakari 2013, 7.

siirtyivät sukupolvelta toiselle. Aatelistoon kuulumisen vahvasti sitoutuminen ritarihuoneeseen.

Kun sodassa alettiin käyttää ruutiaseita, ratsupalveluiden merkitys väheni. Aatelisto oli kutsuttu muihin palvelustehtäviin, kuten valtakunnan hallintoon, oikeuslaitokseen ja upseereiksi armeijaan.³³

Vuonna 1569 Juhana III vahvisti aatelisprivilegiot, joita ei menettänyt, vaikka aatelistoon kuuluva ei olisi pystynyt suorittamaan ratsupalvelua. Ratsupalvelu ei sitonut enää henkilökohtaisena velvollisuutena, vaan liittyi aatelismiehen omistamiin rälssihin. Jos rälssitila oli aatelismiehen omistuksessa mutta omistaja ei asunut siellä, oli tila silti vapautettu maaverosta ja väenotosta. Aatelismiehen tila eli kartano toimi ratsupalvelutilana³⁴, ja siellä viljeli lampuoteja eli vuokraviljelijöitä.³⁵

Kirkon puhdistuksen aikana kruunulle siirtyi katollisen kirkon varoja ja omistuksia. Kuningas Kustaa Vaasalla oli valtava määrä maita ja omaisuutta, jota hän lahjoitti omalle aatelistolleen palveluista.³⁶ Vuonna 1561 Erik XIV vahvisti säterivapausoikeuden, jonka mukaan aatelismiehet saivat verovapauden yhdelle omistamalleen tilalle, vapaaherrat kahdelle ja kreivit kolmelle. Edellytyksinä oli maanviljely ja hyvin rakennettu arvokas kartano. Aateliston omistamista sätereistä tuli rälssi- eli allodiaalisätereitä, jotka olivat täysin verovapaita ja täysin oikeuksin periytyvää omaisuutta.³⁷ Tämän jälkeen kartanoiden rakentaminen yleistyi Suomessakin.

Iso reduktio 1600-luvun lopussa vaikutti suuresti kartanoiden elämään. Iso reduktio tarkoitti, että kartanon omistajalta peruttiin omistusoikeus ja kartanot julistettiin kruunun omaisuudeksi, mutta samalla entisille omistajille turvattiin perinnöllinen asumisoikeus ja kartanoita sai ylläpitää edelleen samalla verovapausoikeudella³⁸. Kartanot nimettiin ratsuvelvollisiksi säteriksi. Ratsuvelvollisilla sätereillä oli velvollisuus varustaa ratsuväkeen mies ja hevonen. Vaikka säteriratsutilan omistaminen oli edelleen edullista, silti reduktion jälkeen monet kartanoiden perheet köyhtyivät. Ison reduktion jälkeen 1700-luvulla kartanot

³³ Tiirakari 2013, 7.

³⁴ Laakkonen 2017, 12.

³⁵ Tiirakari 2013, 8.

³⁶ Tiirakari 2013, 8.

³⁷ Tiirakari 2013, 8.

³⁸ Aaltonen 1958, 10.

alkoivat vaihtaa omistajia, ja uusien omistajien luokka oli hyvin erilainen verrattuna maa-
aateliin. He olivat palkan nauttijoita, upseereita, pappeja ja virkamiehiä. He eivät harjoittaneet
maanviljelyä, vaan ostivat kartanoita keinottelutarkoituksessa. Näin reduktion jälkeen
Someron kartanot Hirsjärveä luku ottamatta alkoivat siirtyä omistajalta toiselle
kauppatavarana. 1700-luvun lopussa Someron kartanot pyrkivät kerääntymään muutamien
harvojen kapitallistien käsiin.³⁹

2.2 Långsjön kartanon synty

1500-luvulla Pitkäjärven kylässä oli 20 taloa, mutta 1500-luvun lopussa noin puolet taloista
olivat tyhjillään ja kylän tiloja jäi autioiksi. Syynä oli vuonna 1570 alkanut ja 25 vuotta
kestänyt sota eli pitkä viha, jossa Ruotsi taisteli Venäjää vastaan ja suomalaiset maksoivat
sodasta talonpoikien hengellä. Toisaalta Ruotsin kuninkaiden harjoittama ankara
veropolitiikka johti talonpoikien talouden heikkenemiseen.⁴⁰

25-vuotisen sodan jälkeen Itä-Suomen alueet oli tuhottu ja veronmaksuvelvollisuus tuli hyvin
raskaaksi maan muille alueille⁴¹. Talonpoikien talous oli heikko, ja monet tilat joutuivat
jättämään veronmaksun useiksi vuosiksi. Kuninkaan määräyksen mukaisesti tila, joka jätti
veronsa maksamatta kolmeksi vuodeksi, merkittiin autioksi, vaikka isäntä ja hänen perheensä
asuivat vielä siellä. Autiotalot siirrettiin kruunun omistukseen, ja entisestä tilan isännästä tuli
kruunun lampuoti. Jos veroja ei suoritettu, isäntä menetti perintö- ja omistusoikeutensa omaan
taloonsa⁴². Kruunu peri autiotiloja omistukseensa ja lahjoitti ne aatelisille. Samaan aikaan
annettiin oikeus perustaa lahjoitusmaille kartanoita.⁴³

Aatelisto ryhtyi laajentamaan maaomaisuuttaan ottamalla haltuunsa talonpoikien tilojen
sukuoikeuksia eri tavoin: lunastamalla, ostamalla tai joskus suorastaan ryöstämällä⁴⁴. 1500-
luvun lopussa ja 1600-luvun alussa alkoi suuromistajien aika, jolloin talonpojat menettivät
maaomistuksiaan ja joutuivat vuokraamaan entisiä maitaan viljelyyn.

³⁹ Aaltonen 1958, 11.

⁴⁰ Seppälä 2009, 48; 51.

⁴¹ Tuomisto 2015, 17.

⁴² Aaltonen 1949, 344; 1958, 50.

⁴³ Aaltonen 1949, 350–355.

⁴⁴ Tiirakari 2013, 8.

Vuonna 1595 Someron Pitkjärven autiotilat annettiin herra Anders Laurinpojalle ja liivinmaalaiselle Hans von Treidenille sekä muille aatelismiehille, mutta tämä siirto ei ollut pitkäaikainen eikä heille myönnetty rälssioikeutta. Vuonna 1610 Ihamäen perustajana tunnettu ratsumestari Hans Ramsay otti Pitkjärven neljä autiotilaa viljelykseen, ja 19.7.1613 sekä 20.9.1614 hän sai kuninkaan kirjeen, joka vahvisti hänen rälssioikeutensa omistaa tiloja Pitkjärvellä ja muita tiloja Somerolla.⁴⁵

2.2.1 Ramsayn suku

Hans Ramsay sai Pitkjärven talot ja maat haltuunsa, ja niistä hän ryhtyi rakentamaan kartanoa. Ilmeisesti Hans Ramsayn rakentama rälssioikeutettu kartano sai säterioikeuden ennen vuotta 1628⁴⁶. Ramsayn suku syntyi varhaiskeskiajalla, ja Skotlannin Ramsayn klaanin alkuperä oli ilmeisesti Ranskan Normandiassa. Ensimmäinen tunnettu suvun henkilö on ollut Simundus Ramsay (1140–1196). Pohjanmaalle tullut suvun haara oli kotoisin Dalhousien linnasta Skotlannista⁴⁷. Hans Ramsayn pääkartano oli Ihamäen Hovilan kartano. Vuonna 1636 hän luovutti Pitkjärven kartanon pojallensa Johann Ramsaylle. Johann Ramsay samoin kuin isänsä Hans Ramsay oli kuninkaan palveluksessa ja osallistui eri sotiin Saksassa. Johann Ramsay kaatui vuonna 1648. Johann Ramsayn jälkeen Pitkjärven kartanon omaisuus siirtyi hänen pojalleen Hans Ramsaylle vuonna 1672, joka palveli upseerina ratsuväessä ja kaatui vuonna 1675 Pommerissa.⁴⁸

Pitkjärven kartanon omistajana jatkoi Hans Ramsayn leski Anna Ljuster, joka oli Turun hovioikeuden asessorin Erik Ljusterin ja Karin Boije af Gennäsin tytär ja Hirsijärven kartanon rouvan Margareta Ljusterin sisar⁴⁹. 1600-luvulla kartano nimettiin Pitkjärven kartanoksi ja ison reduktion jälkeen Kujanpääksi, ja 1700-luvulla kartanon viralliseksi nimeksi tuli Långsjön kartano⁵⁰.

Pitkjärven kartanon rälssioikeus peruttiin vuonna 1683 ja tilasta muodostettiin kruunun säteriratsutila nimeltään Kujanpää. Kartanon etuudet astuivat voimaan 1691, ja kartanon

⁴⁵ Aaltonen 1958, 50.

⁴⁶ Aaltonen 1958, 50.

⁴⁷ Tiirakari 2013, 11.

⁴⁸ Aaltonen 1958, 50.

⁴⁹ Tiirakari 2013, 16.

⁵⁰ Aaltonen 1958, 50.

omistaja sai asumisoikeuden ja vapautuksen kruununveroista. Anna Ljusterin jälkeen kartanoa isännöi hänen poikansa, kornetti Anders Ramsay, joka kaatui suuressa Pohjan sodassa vuonna 1701. Ratsutilan hallitsemista jatkoi Anders Ramsayn leski Elisabeth Bäck. Ison vihan aikana Elisabeth oli pakomatalla Ruotsissa, mutta palasi takaisin sodan loputtua vuonna 1721.⁵¹ Ramsayn suvun Långsjön kartanon omistuskausi oli päättymässä.

1700-luvun alussa kartanossa asui kaksi renkiä sekä yksi piika ja kartanon peltoja hoitivat lampuodit. Andersin ja Elisabethin molemmat pojat kuolivat naimattomina. Kun perillisiä ei ollut, joutui Elisabeth myymään Långsjön säteriratsutilan vuonna 1723 Someron kirkkoherralle, rovasti Jakob Ritzille, joka pystyi olemaan ison vihan (1700–1721) aikana virkapaikallaan, kun muut säätyläiset pakenivat Ruotsiin. Kirkkoherra Jakob omisti Långsjön lisäksi Harjun kartanon. Jakob Ritzin kuollessa vuonna 1739 perilliset jakoivat Långsjön kartanon kahteen osaan, josta toisen sai Jakobin nuorin poika, kersantti Georg Johan Ritz ja toisen sai Anna Sofia Ritz ja hänen puolisonsa, kapteeni Märten Depong.⁵²

2.2.2 De Pontin suku

Märten Depong muutti sukunimensä muotoon de Pont⁵³. De Pontin suvun alkuperä on ilmeisesti Ranskassa ja mahdollisesti aatelia, mutta Ruotsin ritarihuoneessa de Pontin tai Depongien suvusta ei ollut tietoa. Märten, köyhä karoliiniupseri, oli kokenut Venäjällä sotavankeuden, ja erottuaan sotapalveluksesta hän asettui asumaan appensa maatilalle Somerolle. Kapteeni Märten kuoli vuonna 1750, ja hänen poikansa Jacob Reinhold de Pont osti äidiltään Anna Sofia Ritziltä tämän osuuden Långsjön kartanosta. Jakob de Pont oli Ävikin lasitehtaiden perustaja, ja lasiteollisuuden alalla hän sai ylitirehtöörin arvonimen.⁵⁴

Jacob de Pontin omistusaikana Långsjön kartanossa oli vuokralaisia, ja yksi heistä oli puuseppä Anders Gädde ja hänen perheensä. Lisäksi siellä asuivat Georg Johan Ritzin leski Ebba Degert ja tytär Anna Helena Ritz, jotka de Pont -sukuisina saivat kartanosta ylläpitonsa⁵⁵. Jacob de Pont perusti Långsjön maalle sahalaitoksen, jossa myös Turun

⁵¹ Tiirakari 2013, 16.

⁵² Aaltonen 1958, 53.

⁵³ Tiirakari 2013, 20.

⁵⁴ Aaltonen 1958, 53.

⁵⁵ Tiirakari 2013, 20.

Bremerit olivat osakkaina. Vuonna 1792 Jacob Reinhold de Pontin leski Katarina Elisabeth Ahlgen myi Långsjön Bremerien kauppahuoneelle. Vaikka kartano oli Karl Fredrik Bremerin nimissä, koko Bremerin suvun liikeasioita hoiti hänen äitinsä, leskirouva Ulrika Fredrika Bremer, o.s. Salenius. Tuolloin Ulrika Fredrika Bremer oli liikealalla toimiva arvostettu nainen.⁵⁶

Rouva Bremerin kuoltua vuonna 1798 Långsjö siirtyi Karl Fredrik Bremerin omistukseen, joka myi Långsjön ja Åvikin 17.3.1806 ruukin isännälle Anders Gadolinille. Anders Gadolin myi Långsjön ja Åvikin samana vuonna 2.6.1806 hovioikeuden notaarille Robert Gustaf Blåfieldille. Blåfieldin perikunnalta Långsjön kartanon osti toimitusvouti Carl Gustaf Sagulin vuonna 1811. Tästä alkoi Långsjön kartanon uusi vaihe, jota voidaan pitää kartanon kukoistuskautena⁵⁷.

2.2.3 Sagulinin suku

Sagulinin suku on kotoisin Sauvosta, ja nimi on johdettu ruotsinkielisestä nimestä Sagu. Carl Gustav Sagulin syntyi Turussa vuonna 1780 vaakamestari Mikael Sagulinille ja tämän vaimolle Maria Appelbomille. Carl Gustav Sagulin toimi nimismiehenä ja Ala-Sääksmäen kihlakunnan v.t. kruununvoutina. Ostaessaan kartanon konkurssipesän huutokaupasta vuonna 1811 Sagulin erosi virastaan ja ryhtyi harjoittamaan maanviljelijän ammattia. Hän alkoi kohentaa Långsjön kartanon rakennuskantaa ja kartanon ympäristöä.

Carl Gustav Sagulinin aikana rappeutunut Långsjö muuttui kukoistavaksi kartanoksi (liite 1). Carl Gustaf Sagulinin työntäyteinen elämä päättyi 11. elokuuta vuonna 1851. Hänen leskensä Sofia (o.s. Löfwenmarck) otti vastuun kartanon ylläpidosta ja hoiti kartanoa muuttamia vuosia perillistensä kanssa. Vuonna 1854 Långsjön kartanon otti haltuunsa Carl Gustaf Sagulinin vanhin poika, maanmittausinsinööri Ernst Reinhold Ferdinand Sagulin. Hän luovutti Långsjön kartanon hallinnan vuonna 1884 pojalleen agronomi, maanviljelysneuvos Ernst Waldemar Sagulinille⁵⁸.

Ernst Waldemar Sagulin valmistui agronomiksi vuonna 1879 Mustialan opistosta. Isän kuoltua vuonna 1882 Waldemarista tuli tilanomistaja 30-vuotiaana. Waldemarilla oli paljon

⁵⁶ Aaltonen 1958, 54.

⁵⁷ Aaltonen 1958, 55.

⁵⁸ Aaltonen 1958, 56.

ideoita kartanon toiminnan kehittämiseen, ja ensimmäiseksi hän perusti jäämetodilla toimivan meijerin ja alkoi jalostaa lypsykarjaa. Lisäksi hän perusti kartanolle kansakoulun.

Edith de Pont saapui Långsjön kartanolle vuonna 1895, ja hän, Koskin kartanon omistaja toi mukanaan neljä lastaan: Gretan, Karinin, Allisin ja Claesin. Edith Sagulinin (o.s. de Pont) ja Waldemar Sagulinin avioliitto kesti kaksikymmentä vuotta, ja siitä syntyi neljä lasta: Karl Gustav, Waldemar, Ann-Marie ja Märtha. Edith Sagulin oli tarmokas nainen ja osallistui kaikkiin kartanon töihin. Hänellä oli paljon apulaisia, kuten pehtoori, puutarhuri, karjanhoitajia, navettapiikkoja, renkiä ja torppareita⁵⁹.

Edith Sagulinin kuoltua vuonna 1946 tila jaettiin kolmeen osaan, ja Anna-Marie Haggrenin (o.s. Sagulin) perilliset saivat Hovirinnan kartanon ja Märtha Haggren (o.s. Sagulin) Sarjan kartanon. Karl Gustaf Sagulin jäi Långsjöhön. Agronomi Terttu Wanne avioitui Karl Gustaf Sagulinin kanssa vuonna 1943.

Karl Gustaf Sagulin kuoli vuonna 1961, ja Terttu Sagulin hoiti kartanon tiloja 37 vuotta. Vuonna 1998 hän luopui emännyydestä. Varsinainen kartanomiljöö ja rakennukset siirtyivät Marja Korhosen eli Terttu Sagulin tyttären ja tämän puolison Raimo Korhosen omistukseen. Kartanon maatalouteen liittyvät maat omistaa Marja Korhosen poika Kalle Vainio. Terttu Sagulin kuoli 106-vuotiaana vuonna 2022 Someron sairaalassa⁶⁰.

⁵⁹ Tiirakari 2013, 27.

⁶⁰ M. Korhosen haastattelu 23.6.2023.

3 Paikan historia ja paikkatieto

Somero on Varsinais-Suomen itäisin kunta, ja nykyään Someron kaupunkiin kuuluu 16 kylää.

Pitkäjärvi on Somerolla sijaitseva kylä, ja se on tunnistettu jo kivikautiseksi asuinalueeksi arkeologisten löydösten myötä. Pääosa löydöistä on kivikirveitä ja kivitalttoja.⁶¹

Kivikausi jaetaan kolmeen eri kulttuurikauteen: esikeraamiseen aikaan (noin 5 000–3 000 j.a.a.), keskimmäiseen esikeraamiseen aikaan (noin 3 000–1 800 j.a.a.) ja vasarakirveskulttuurin aikaan (noin 1 800–1 200 j.a.a.). Someron ja Somerniemen kylistä on tehty löytöjä kaikilta kivikauden ajan jaksoilta. Ilmeisesti kivikaudella Somerolla ei ollut pysyvää asutusta, mutta joen (Pitkäjärvi) rannalla se on voinut olla hyvin mahdollista.⁶² Muiden lähteiden perusteella varhaisuomen kansa, josta käytetään myös nimeä finni (skrithifinni), ei harjoittanut asuinalueellaan maaviljelyä vaan kalastusta sekä metsästystä⁶³.

Pronssikaudella (noin 1500–500 j.a.a.) Someron alueen asukkaat olivat muuttaneet ilmeisesti merenrannikolle, ja sen takia Someron alue oli autio⁶⁴. Hautalöytöjen perusteella asutus levisi Varsinais-Suomen suunnalta myös Etelä-Pohjanmaalle⁶⁵. Itämeren alueella 500-luvulla Suomen puoliset asuinalueet alkoivat levittäytyä rannikolta syvemmälle mantereelle⁶⁶. Kristinuskon jonkinlaisia vaikutteita Suomeen oli jo viikinkiaikana, kun svealaisten, götanmaalaisten ja gotlantilaisten retket suuntautuivat itään Suomen rannikon kautta sekä jokireittejä pitkin halki Baltian⁶⁷. Myöhemmin svealaisten ohella Suomen rannikoilla kävi pääosin ryöstöretkillä myös norjalaisia ja tanskalaisia viikinkejä, jotka olivat jo 1020-luvulla kääntyneet kristinuskoon⁶⁸.

Ensimmäinen ristiretki Suomeen Pyhä Eerikin legendan mukaan tapahtui noin 1150-luvun puolivälissä. Lisäksi on muitakin tulkinnoja ensimmäisistä risti- eli sotaretkistä, ja ajankohta on hyvin vaihteleva.⁶⁹ Finlandia-nimi mainittiin 1200-luvun alussa, ja se viittasi alun perin vain Varsinais-Suomen alueeseen, ensimmäiseen lähetyshiippakuntaan Nousiaisissa⁷⁰.

⁶¹ Aaltonen 1949, 11.

⁶² Aaltonen 1949, 13.

⁶³ Kari 2004, 26.

⁶⁴ Aaltonen 1949, 13.

⁶⁵ Kari 2004, 13.

⁶⁶ Kari 2004, 19.

⁶⁷ Kari 2004, 36.

⁶⁸ Kari 2004, 48.

⁶⁹ Kari 2004, 90.

⁷⁰ Heikkilä 2010, 18.

1200-luvun lopussa Turun hiippakunta käsitti Ahvenanmaan, Varsinais-Suomen, Satakunnan sekä osia Hämeestä ja läntisestä Uudestamaasta⁷¹.

Varhaiskeskiajalla, noin 700–1000-luvuilla Suomen alueelle ja pääosin rannikolle muodostui kauppapaikkoja. Arkeologisten löydösten perusteella kauppapaikaksi kehittyivät Kokemäki, Ulvila sekä Halikonjoen rannalla olevien Rikalan kylän ja Kihisen kylän alueet.⁷²

Suomessa keskiajalla alkoi kehittyä myös tieverkko. Vanhin siihen kuuluva tie on Härkätie Turusta Hämeenlinnaan, ja osaa tästä tiestä käytettiin ilmeisesti jo 800-luvulla ratsupolkuna⁷³. Härkätie alkaa Turusta ja jatkuu Liedon, Marttilan, Kosken Tl, Pitkjäärven, Someron, Tammelan ja Rengon kautta Hämeenlinnaan (Hämeen Härkätie, RKY, Museovirasto). Toinen vanha tie, joka yhdistää Salon Halikon, Uskelan ja Perttelin kautta Someroon, oli Hiidentie. Hiidentie on keskiajalta tunnistettu reitti, ja on hyvin mahdollista, että tie oli käytössä jo rautakauden aikana (Perttelin maisema ja Hiidentie, RKY, Museovirasto).

Långsjön kartanon virallinen osoite on Turuntie 1450, Pitkjäärvi, Somero. Somero on itäisin Varsinais-Suomen paikkakunta. Pitkjäärvelle on tyypillistä peltomaisema (kuva 1).

Kuva 1. Näkymä kartanosta Härkätien maisemalle. Kuva tekijän. 2023.

Pitkjäärvellä ei ole järviä, vaan se on Paimionjoen osa, joka kuuluu Someron kuntaan. Kartanon läheisyydessä kulkee Härkätie. Härkätie luetaan kuuluvaksi valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin. RKY-verkkosivulla mainitaan, että Hämeen Härkätie on kulkenut Varsinais-Suomen ja Hämeen vanhimpien asutusalueiden ja kylien läpi jo

rautakauden loppupuolelta alkaen. Turun ja Hämeen linnojen yhdystietä käytettiin jo varhaiskeskiajalla, mutta Someron Paimionjokea pitkin kulkeva tiereitti syntyi vasta keskiajan lopulla.⁷⁴

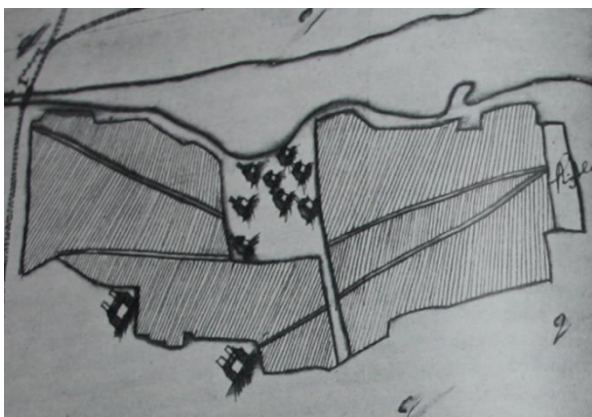
⁷¹ Heikkilä 2012, 19

⁷² Lilius, Kärki 2014, 18

⁷³ Kari 2004, 245

⁷⁴ Museovirasto, RKY, Härkätie.

Pitkäjärven kylän historia on lähes samanlainen kuin muidenkin Someron kylien historia.⁷⁵

Kuva 2. Pitkäljärven verollepanokartta vuodelta 1695. H-72:6/3 Kansallisarkisto

Rälssikirjeestä 1449 vuodelta luetaan, että ”Kuningas Kaarle Knuutinpoika myönsi Hämeen voudille Kurt Svartelle verovapaus tämän Someron Pitkäljärven kylässä omistamiin maihin.”⁷⁶

Vuonna 1539 maakirjaan on merkitty neljätoista taloa, ja vuonna 1572 kylässä on ollut jo kaksikymmentä taloa. Pitkäljärven kylän talot sijaitsivat tiiviisti joen rannalla, ja vain Kujanpään (myöhemmin Långsjö) ja

Sarjan talot sijaitsivat etäämmällä joesta Turun suuntaan⁷⁷.

Vanhasta verollepanokartasta vuodelta 1695 näkyy Långsjön eli Pitkäljärven kartanon omistuksessa olevia rakennuksia ja maita (ks. kuva 2). Kartassa näkyy Pitkäljärven (Paimionjoki) oikea ranta, jossa on kaksi suurta taloa ja kahdeksan pienempää taloa. Molemmat suuremmat talot ilmeisesti ovat Långsjö ja Sarja kartanot. Pienempien talojen ryhmä Pitkäljärven rannalla on talopoikien talot. Kartassa on piirretty myös viljelymaita, teitä, kuljetuspolkuja ja muita alueita, kuten jokiranta ja sen läheisyys.⁷⁸

Kuva 3. Puisto, Långsjön kartanon päärakennus ja tiilinen vilja-aitta. Kuva tekijän, 2023.

Långsjön kartano sijaitsee mäellä, ja kartanon ikkunasta näkyy puisto, huvila, puuliiteri, entinen koulu ja työväen asuntolan rakennuksia. Valokuvan keskellä (ks. kuva 3) on 1920-luvun klassinen mansardikaton rakennus, jossa on sementtitiilinen katto, päätykolmio kattoikkunassa, ikkunasyymmetria ja sisäänkäynnin oven edessä kaksi

⁷⁵ Tiirakari 2013, 15.

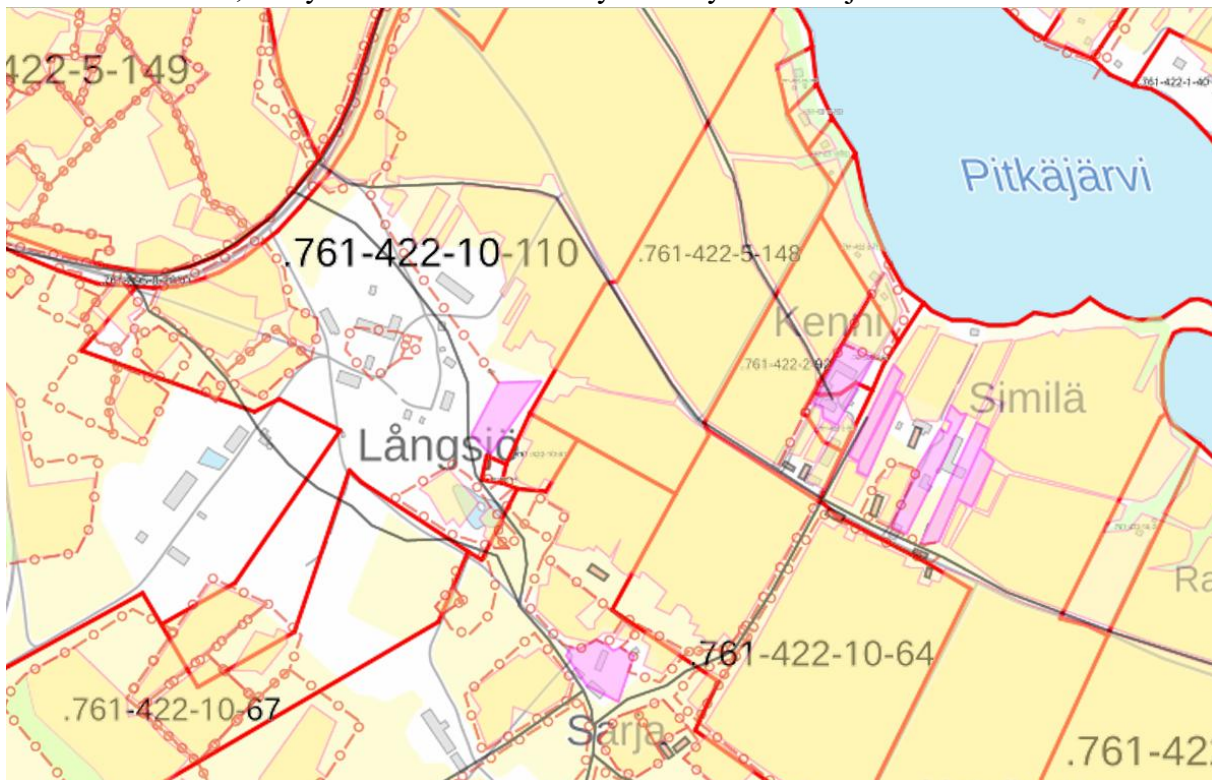
⁷⁶ Aaltonen, 1949, 30.

⁷⁷ Tiirakari 2013, 15.

⁷⁸ Aaltonen 1958, 52

pylvästä ja ylhäällä pieni parveke. Kuvan vasemmalla puolella on tiilinen vilja-aita (1843) ja pieni autotallirakennus (1912). Valokuvassa on myös lehmusten muodostama puuryhmä.

Långsjön kartanon ympäristössä on ollut asutusta jo pitkään. *Paikkatietoikkuna*-nimisellä karttapalvelulla on laadittu yhdistelmäkartta, joka sisältää kuusi tasoa (ks. kuva 4). Karttatason käsite tarkoittaa, että yhdistelmäkartassa on yhdistetty eri karttoja samaan karttaan. Samasta

Kuva 4. Paikkatietopalvelun kartta on yhdistelmäkartta, jossa on kuusi tasoa, eli yhteen karttaan on integroitu kuusi karttaa. Kuvakaappaus Maanmittauslaitoksen verkkopalvelusta: kartta.paikkatietoikkuna.fi

kuvasta voidaan tarkkailla yhtä aikaa useita eri karttoja. Kuvassa 4 on kuuden kartan yhdistelmäkartta, jossa kolme tasoa koostuu *Varsinais-Suomen maakuntamuseon* historiallisten tutkimusten perusteella laadituista kartoista 1700-luvun lopulta. Esimerkiksi yhdistelmäkartassa on maankäyttöä kuvaavia karttoja, joista toinen kartta esittää rakennuskantaa, toinen reittejä, polkuja ja teitä, ja kolmas hylättyjä peltoja, peltoja ja aitoja.

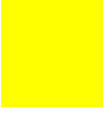

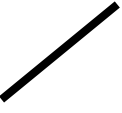

⁷⁹. Samasta kartasta voidaan tarkkailla Maanmittauslaitoksen kolmea eri karttaa, kuten nykyajan taustakarttaa, kiinteistötunnustietokarttaa ja kiinteistöjaotuskarttaa.

Yhdistelmäkartassa on läpinäkyvyyden säätöprosentti, jonka avulla on mahdollista tarkastella kaikkia kuutta tasoa samassa kartassa.

⁷⁹ Varsinais-Suomen maakuntamuseo, maisemahistoriakartta

Yhdistelmäkartasta ilmenee, että alueella oli melko paljon maankäyttöä 1700-luvun lopulla. Karttaan on merkitty talojen tontit, pellot, niityt, rakennukset ja aitaukset, jotka on merkitty eri värein ja värillisin viivoin. 1700-luvun talojen tontit on merkitty vaaleanpunaisella värillä, pellot keltaisella, autiomaat keltaisella, jonka rajat ovat merkitty punaisella viivoilla ja niityt vihreällä värillä (ks. taulukko 1). Yhdistelmäkartoista (ks. kuva 4 ja 5) voidaan havaita, että Långsjön kartanon talon tontti, jonka on merkitty karttaan vaaleanpunaisella, on eri paikassa kuin kartanon talon sijainti 1800-luvun alussa. Sarjan kartanon paikka on pysynyt samana kuin ennenkin. 1700-luvulla Långsjön kartanon talon tontti sijaitsi Långsjön kartanon omenatarhan alueella mäen alarinteessä. Vaaleanpunaisella myös on merkitty Pitkäjärven rannalla sijaitsevat talonpoikien talojen tontit.

Taulukko 1. Kuvien 4 ja 5 selitykset

Pelto	Autiomaat, entinen pelto	Niitty	Talon tontti	Tie reitti	Aitaus	Rakennus
						

Yhdistelmäkartoissa (kuva 4 ja 5) keltaisella värillä rajoitettuja alueita on merkitty entistä peltoa eli autiomaata, ja myös keltaisella värillä ja ilman rajausta on merkitty peltoja. Kartalla punaisilla viivoilla, joissa viivojen välissä on pieni ympyrä, merkittiin aitauksia, jotka rajoittivat peltoja, metsäalueita ja ilmeisesti metsäniittyjä. Yhdistelmäkartan mukaan 1700-luvun lopulla Långsjön kartanon mäellä ei ollut asutusta, vaan siellä oli aidattu alue, joka saattoi olla aidattu metsäniitty. Långsjön kartanon maita oli aidattu Pitkäjärven rantaan asti sekä talonpoikien talojen tonttien rajoja pitkin. Yhdistelmäkartan mustilla viivoilla on merkitty kulkureittejä, teitä ja polkuja. Kartasta ilmenee, että Långsjön ympäristössä on ollut paljon teitä. Vanhat tiet kulkivat Härkätieltä Långsjön kartanon maiden läpi Sarjan kartanon suuntaan ja myös talonpoikien taloille.

Toisessa yhdistelmäkartassa (ks. kuva 5) on nelitasoinen näkymä, eli neljä karttaa yhdistettynä. Taustalla on ilmakeku nykytilanteesta, ja sen päälle on sijoitettu kolme historiallista karttaa. *Paikkatietoikkuna-karttapalvelusta* saa näkyviin kaikki tasot vaihtamalla läpinäkyvyyden säätöprosenttia. Kuvan 5 taustana on tummanvihreä ilmakeku, josta näkyy reaalin nykyaikainen maankäyttökuva. Se esittää Långsjön kartanon lähiympäristön nykytilaa, mukaan lukien tiet, reitit, rakennukset, metsät ja pellot. Ilmakekuan päälle on lisätty

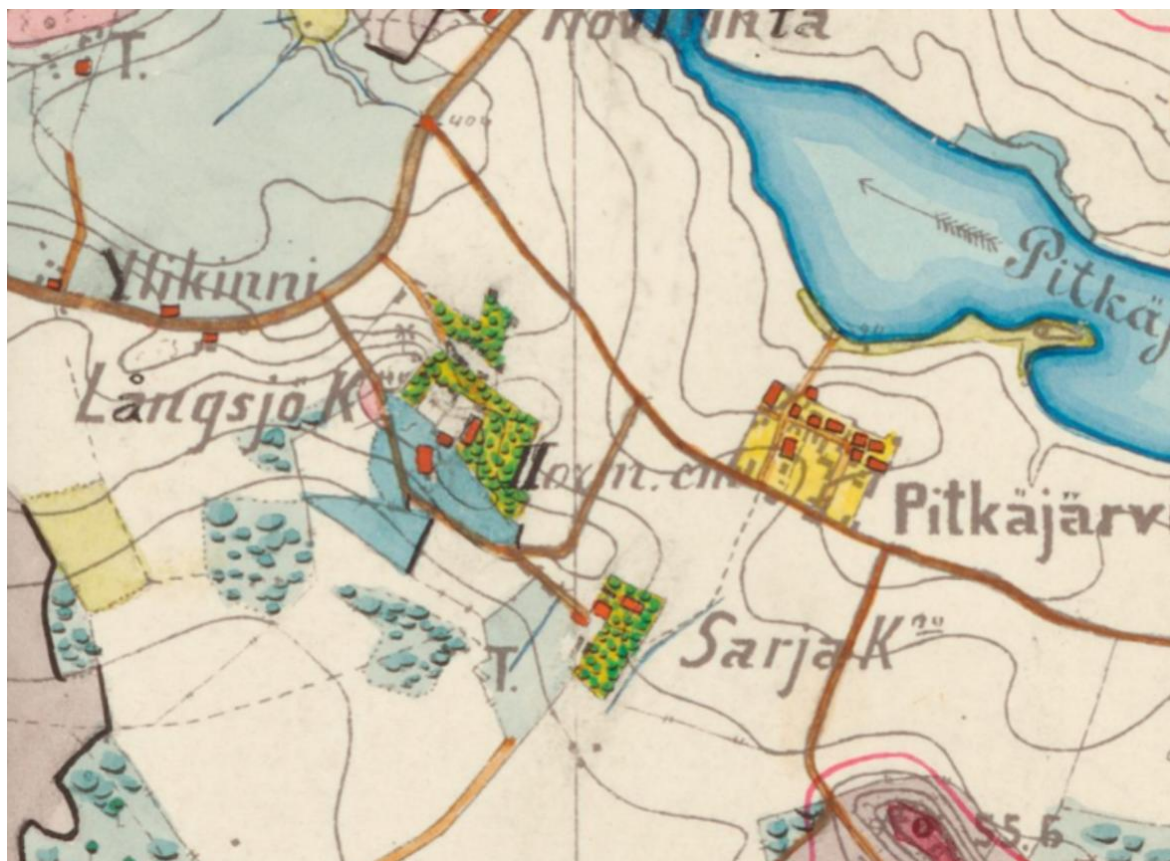

*Kuva 5. Yhdistelmäkartta, jossa on neljä tasoa. Taustatasona Maanmittauslaitoksen ilmakeku. Tulostus Paikkatieto-
verkkopalvelusta.*

1700-luvun lopussa olleet tiet, pellot, rakennukset, aitaukset ja talojen tontit.

Yhdistelmäkarttojen avulla alueita voidaan visualisoida ja tutkia sekä tarkastella tapahtuneita muutoksia. Kuva 5 kertoo, että silloin Långsjön kartanon mäellä ei ollut asutusta, ja suuremmat pellot keskittyivät Pitkäjärven rannan läheisyyteen. Alueella on jonkin verran hylättyjä peltoja ja melko paljon aitauksia.

Maamittaushallituksen historiallisen kartta-arkiston kokoelmasta, Senaatti-kartastosta (1870–1919) löytyi vuoden 1877 Långsjön kartanon arkistokartta. Vuoden 1877 kartan mukaan Långsjön kartanossa oli kolme asuinrakennusta, jotka on merkitty karttaan punaisella värillä, ja useita pieniä talousrakennuksia, jotka on merkitty harmaalla värillä (ks. kuva 6). 1800-luvun loppupuolella kartanon alueella ei ollut enää samaa tietä, joka oli 1700-luvun lopussa (ks. kuva 5) kartalla.

Kuva 6. Långsjön kartano. Senaatin kartta vuodelta 1877. Tulostus Maamittaushallituksen historiallisen kartta-arkistosta.

Kartanon elämä muuttui tuolloin yksityiseksi. Kartalla näkyvät myös Sarjan kartanon talot ja Pitkäjärven rannalla talonpoikien asuintaloja. Sarjan ja Långsjön kartanoita ympäröivät puistot ja puutarhat.

4 Kartanon kukoistuksen huippuvuodet

4.1 Carl Gustav Sagulin: huippuvuosien alku 1811–1851

Vuodesta 1811 lähtien Långsjön kartanon omistajana oli Carl Gustaf Sagulin (1780–1851). Sagulinin suku tuli Savosta. Carl Gustaf Sagulin toimi Turussa Ala-Sääksmäen kihlakunnan v.t. kruununvoutina ja nimismiehenä (liite 1). Hän osti Långsjön kartanon huutokaupassa vuonna 1811 ja sen jälkeen ryhtyi päätoimiseksi maanviljelijäksi. Hän oli innokas parantamaan kartanon monenlaista tuotantoa ja korjaamaan rakennuskantaa. Hän alkoi kunnostaa Långsjön kartanon rakennuksia ja kartanon ympäristöä.⁸⁰ Vanha rappeutunut kartanon päärakennus purettiin ja tilalle rakennettiin hirsistä uusi ja tilava päärakennus sekä uusittiin kaikki talousrakennukset⁸¹. Vuonna 1811 valmistui suuri tiilinavetta ja vuonna 1843 tehtiin tiilinen vilja-aitta (kuva 7). Viinapolttorakennus tehtiin vuonna 1834⁸², jossa viinaa poltettiin ainakin vuoteen 1866 asti.

Kuva 7. Långsjön kartanon vilja-aita. Kuva tekijän.

Carl Gustaf Sagulinin ajasta ei ole säilynyt yksityiskohtaisia tietoja, koska vuonna 1920 päärakennus paloi ja sen mukana myös kaikki suvun arvokirjastot ja arkistot. Someron kirkon arkistosta on löydetty asiakirja, joka liittyy kuljetuslähetyksiin kartanosta kirkkoon.

Carl Gustaf Sagulin kirjoitti tuolloin: ”Långsjön kartanosta ostajat voivat saada itäviä ohria, kax- ja kusitahkoisia, niin myös viherjäisiä, valkoisia ja isoja ruskeita hernettä, itäviä kauroja, perunoita ja karjan kaikki laista ruokaa.”⁸³

⁸⁰ Aaltonen 1958, 55.

⁸¹ Aaltonen 1958, 55.

⁸² Aaltonen 1958, 494.

⁸³ Aaltonen 1958, 55.

Myös 1800-luvun puolivälissä kartanosta lähetettiin asiakkaille heinän- ja alopekuurinsiemeniä sekä sekoitettua siementä. Turun kaupunginarkiston dokumentissa on mainittu, että Långsjön kartanosta lähetettiin kaupunkiin suuret erät porsaita, palvattua lihaa, juustoa, voita ja limppuja. Carl Gustaf Sagulin harjoitti karjanjalostusta, ja on tiedossa, että 1830 hän osti kartanolle Hollannista 30 nautaa Turun porvareiden avulla.⁸⁴

Kun Carl Gustaf Sagulinin työntäyteinen elämä päättyi 11. elokuuta 1851, kartanon ylläpitoa jatkoi hänen leskensä Sofia (o.s. Löfwenmarck), joka hoiti kartanoa muutamia vuosia muiden perillisten kanssa. Vuonna 1854 Långsjön kartanon otti haltuunsa Carl Gustaf Sagulinin vanhin poika, maanmittausinsinööri Ernst Reinhold Ferdinand Sagulin, joka ei ilmeisesti ollut innostunut maataloudesta isänsä tavoin, eikä hänen aikanaan kartanon talous kukoistanutkaan. Vuonna 1884 R. F. Sagulin luovutti Långsjön kartanon pojalleen, agronomi, maanviljelysneuvos Ernst Waldemar Sagulinille⁸⁵.

4.2 Waldemar Sagulin: Långsjön kartanon loistoaika 1880–1915

Waldemar Sagulin syntyi 30.12.1852 Hovirinnan kestikievarissa. Hän valmistui ylioppilaaksi vuonna 1873 normaalilyseosta ja ryhtyi lukemaan lakia. Lakiala ei innostanut häntä, ja hän lähti opiskelemaan Mustialan maanviljelysopistoon korkeammalle osastolle ja valmistui agronomiksi vuonna 1879. Vuonna 1882 Waldemar jäi Långsjön kartanoon auttamaan sairasta isänsä, ja isän kuoltua samana vuonna sukukartanon omistusoikeus siirtyi 30-vuotiaalle Waldemarille.⁸⁶ Tästä alkoi merkittävä nousu- ja kehitysvaihe Långsjön kartanon historiassa.

⁸⁴ Aaltonen 1958, 493.

⁸⁵ Aaltonen 1958, 493.

⁸⁶ Aaltonen 1958, 493.

4.2.1 Toiminta, tuotanto ja rakennuskanta

Kuva 8. Waldemar Sagulin. Kuva Sagulinin arkistosta.

Waldemar Sagulin (ks. kuva 8) perusti meijerin vuonna 1880 entiseen viinapolttorakennukseen. Meijeri toimi uudella jäämetodilla, ja Waldemar hankki sinne kalliita koneita, muun muassa höyrykoneen.

Vuonna 1883 Waldemar Sagulin osti huutokaupassa 61 000 markalla Sarjan kartanon ja sen viljelysmaat.⁸⁷ Waldemar Sagulin paransi myös maanviljelyn tuotavuutta. Långsjön kartanon yhdysviljelyyn kuului Sarja-Klemolan ratsutila sekä sen augmentti Uotila sekä Hiiskon rälsstitila, ja vuonna 1890 siihen liittyi Långsjön augmenttitila Paju. Waldemar laajensi tilaa niin, että kartanon

kokonaismaa-ala oli 2 443 hehtaaria ja sillä oli lisäksi kahdeksantoista torppaa. Kartanolla oli myös ulkotila, johon kuului heinäpeltoja ja niittyjä noin 815 hehtaaria.⁸⁸ Isänsä kuoltua hän ryhtyi jalostamaan karjaa, sillä hollantilaisesta rodusta jäljellä oli vain vanhoja ja laihoja lehmä.

Lehmälauman laadun parantamiseksi Waldemar hankki Mustialan opistosta 460-kiloisen, rodultaan hollantilaisen Adam-sonnin. Pitkäjärven karjakannaksi tuli lehmärotu, joka jalostettiin hollantilaisesta lehmäkarjasta. Se oli väriltään musta, ja siinä oli valkoisia läikkiä. 1889 Waldemar Sagulin aloitti myös ruskeavalkoisen ayrshirelehmärodun jalostuksen. Waldemar Sagulinin karja sai useita palkintoja, muun muassa 1899 Riihimäen ayrshirekarjan näyttelyssä ja 1901 Lahden sonninäyttelyssä, ja vuonna 1906 Kuopiossa Långsjön karja, lampaat ja siat saivat lähes kaikki ensimmäisen palkinnon.⁸⁹ Waldemar Sagulinille myönnettiin myös arvostettu Senaatin kultamitali ansiokkaasta toiminnasta karjanjalostuksen alalla⁹⁰.

⁸⁷ Aaltonen 1958, 494.

⁸⁸ Tiirakari 2013, 22.

⁸⁹ Aaltonen 1958, 495.

⁹⁰ Aaltonen 1958, 496.

Waldemar Sagulin innostui myös kasvattamaan lohta. Keinolammikoita kaivettiin Isoniityn laitaan.⁹¹ Isoniityn Kalahovin nimellä toimivassa lohiviljelylaitoksessa oli 18 lammikkoa, joissa kasvatettiin lohta⁹².

Waldemar oli monipuolinen kartanon kehittäjä ja innokas rakentaja. Vuonna 1881 hän rakennutti meijerin viereen sikalan, keittiön ja mankelihuoneen. 1888 kartanon navetan sisätilat uudistettiin ja 1890 pystytettiin uusi talousrakennus, johon tulivat leipomo ja sauna⁹³. Marja Korhonen kertoi, että sauna rakennettiin työväelle ja saunassa oli suuri pesuosasto, johon mahtui kerrallaan 10–15 ihmistä. Suursauna lämmitettiin joka päivä, ja siellä oli naisten ja miesten päivät.⁹⁴

Vuonna 1893 rakennettiin vesijohto ja vesipumppuhuone, josta maksettiin 7 000 markkaa.

Kuva 9. Valokuva vuodelta 1908. Taustalla keskellä vesitorni, vasemmalla työväen tiilestä tehty asunto ja oikealla suuri puuliiteri. Kuva Sagulinin arkistosta.

Samana vuonna rakennettiin vesitorni (kuva 9), jossa oli kaksi 20 000 litran vesisäiliötä, joihin vesi pumpattiin tuulimoottorin voimalla.⁹⁵ Marja Korhonen⁹⁶ muisteli, että hänen äitinsä mukaan vesitornissa oli myös takka, joka lämmitettiin talvella päivittäin, ettei vesisäiliöissä oleva vesi

jäätyisi.

Vuonna 1896 tiilistä rakennettiin voudin ja karjakon asuinrakennus⁹⁷ ja 1894–1898 rakennettiin koulu ja asuntola oppilaille⁹⁸. Vuonna 1912 rakennettiin myös autotalli⁹⁹.

⁹¹ Aaltonen 1958, 498.

⁹² Tiirakari 2013, 23.

⁹³ Aaltonen 1958, 499.

⁹⁴ Marja Korhosen haastattelu 2.10.2023.

⁹⁵ Aaltonen 1958, 499.

⁹⁶ Marja Korhosen haastattelu 20.3.2023.

⁹⁷ Aaltonen 1958, 499.

⁹⁸ Tiirakari 2013, 27.

⁹⁹ Turun kaupunkimuseon inventointi, 1985.

4.2.2 Taimitarha ja kasvihuoneet

Kuva 10. Kasvihuone, jossa ruusuja ja kellokukkia. Kuva Långsjön kartanon arkistosta.

Vuonna 1894 Ernst Waldemar Sagulin perusti Långsjön kartanoon Somerolle taimitarhan veljensä Volter Ferdinand Sagulinin kanssa¹⁰⁰.

Volter Ferdinand Sagulin toimi puutarhakauppiaana Helsingissä, ja hän perusti Arkadianmäelle kauppapuutarhan. 1896 Volter Ferdinand Sagulinin siemenhinnastossa oli 260 mauste- ja vihanneskasvia ja yli 800 koristekasvinimikettä¹⁰¹.

Långsjön kartanon kotitalan puutarhassa kasvatettiin aluksi ruukkuruusuja ja kellokukkia, ja myöhemmin Långsjön puutarhaliikkeessä myytiin hedelmäpuita ja koristepensaita.¹⁰² Tähän tarkoitukseen Sarjan kartanon läheisyyteen rakennettiin vuosina 1894–1895 kasvihuoneita¹⁰³ (kuva 10), joissa myöhemmin puutarhakoulun opiskelijat pääsivät harjoittelemaan ammattia¹⁰⁴. Kasvihuoneen viereen oli tehty kasvatusalustoja, jotka oli peitetty lasiruuduilla (ks. kuva 11).

4.2.3 Långsjön koulu

Waldemar Sagulin oli tehnyt seuraavan merkinnän muistinpanokirjaansa: ”Marraskuun 1 päivänä 1896 sain minä kirjahoitokoulun ja marraskuun 1 päivänä 1897 maanviljelyskoulun Långsjöhön.”

Alussa karjahoitokoulun kysyntä oli vähäistä, ja esimerkiksi vuonna 1896 eli ensimmäisen opetuskauden yksivuotiselle oppijaksolle otettiin vain kymmenen opiskelijaa. Koulun

¹⁰⁰ Nummi 1997, 69.

¹⁰¹ Nummi 1997, 69.

¹⁰² Nummi 1997, 68.

¹⁰³ Aaltonen 1958, 499.

¹⁰⁴ Tiirakari 2013, 31.

johtajana toimi Sagulin itse, tietopuolisia aineita opetti agronomi W. Lindross ja käytännöllisiä töitä johti karjanhoitaja K. Andström. Vuonna 1898 tietopuolista tietoa antoi myös agronomi P. Palen.¹⁰⁵

Vuonna 1899 karjanhoitokouluun oli hakenut vain 11 miestä, ja vuoden lopussa luokalla oli vain seitsemän opiskelijaa. Tuolloin maatiloilla oli suuri kysyntä karjakoista, ja vuonna 1899 maatiloilla oli tarjolla 18 työpaikkaa, joista vastaan otettiin vain kuusi. Seuraavana vuonna karjakoita haluttiin jo 21 maatilalle, mutta edelleen vain kuusi otti paikan vastaan. Vuonna 1900 karjanhoitokoululle saatiin kuitenkin jo 11 opiskelijaa.¹⁰⁶

Maanviljelykoulun suosio kasvoi, ja vuonna 1898 otettiin 18 opiskelijaa ja seuraavana vuonna 16 miestä. Koulun hyvä maine oli alkanut levittäytyä koko maahan, ja opiskelijoita tuli eri puolilta maata ja muutama jopa Virosta.¹⁰⁷

Koulun johtokuntaan kuuluivat alkuvaiheessa Waldemar Sagulinin (itseoikeutettu jäsen) lisäksi puheenjohtaja K. Kiipula, Hämeen läänin maanviljelysseuran tilanomistaja, agronomi Hj. Brander ja varajäsenet, tilanomistajat K. A. Karlstedt Somerniemeltä ja Alfred Retulainen Urjalasta. Myöhemmin Långsjön kartanon johtokunnan muodostivat Waldemar Sagulin, Kusta Kiipula ja Kaarlo Älli.¹⁰⁸ Koulun opettajakuntaan kuuluivat myös eläinlääkäri Allan Höijer, tilanhoitaja G. A. Lingström, karjanhoitaja K. Andström, puutarhuri H. Hiltunen, työmestari J. Paju, seppä H. Boman ja meijerikö F. Hollsten.¹⁰⁹

Lisäksi kouluun perustettiin kirjasto ja ostettiin opetusvälineitä, esimerkiksi fysiikkaan ja kemiaan liittyviä kojeita sekä geologisia ja anatomisia kokoelmia. Kirjastoon tilattiin ammattilehtiä ja ammattikirjallisuutta.¹¹⁰ Maanviljelyshallituksen kertomuksissa vuosilta 1897 ja 1899 todettiin, että maanviljelyskoulun johtajaksi tuli maisteri P. Palen, joka otti säännölliseen käyttöön käytännölliset ammatinharjoittelut lähiseudun maatiloilla, joissa oppilaat pääsivät kokeilemaan maanmittausta ja punnitusta. Långsjön koulussa järjestettiin myös mielenkiintoisia opetusmenetelmiä, kun oppilaat toimivat viikon kerrallaan työnjohtajana, kalustovoutina ja päivystäjänä. Someron historian kertomuksessa mainitaan, että koulun tietopuolista opetusta annettiin joka vuosi 1. päivästä marraskuuta 30. päivään

¹⁰⁵ Aaltonen 1958, 500.

¹⁰⁶ Aaltonen 1958, 502.

¹⁰⁷ Aaltonen 1958, 502.

¹⁰⁸ Aaltonen 1958, 501.

¹⁰⁹ Aaltonen 1958, 502.

¹¹⁰ Aaltonen 1958, 502.

huhtikuuta asti aamulla kello 6–8 ja jälleen kello 18–20, ja muina aikoina oppilaat harjoittelivat työntekoa veistotuvassa, navetassa, tallissa, meijerissä, taloustoimissa ja puutarhassa.¹¹¹

Kaksivuotinen puutarhakouluosasto perustettiin vuonna 1904, ja johtajana toimi Sagulin itse ja apuopettajina olivat maanviljelyskoulun opettajat. Varsinaisia ammattiopintoja opetti ammattimies, puutarhuri Viktor Toivonen. Vuoden 1911 Långsjön puutarhakoulun lukujärjestykseen oli merkitty esimerkiksi seuraavat tuntimäärät ja -sisällöt: luonnontieto 52 tuntia, kartoitus 77 tuntia, piirustus 32 tuntia, laskento 32 tuntia, kirjoitus 32 tuntia, keittiökasvit 50 tuntia, hedelmäpuut ja pensaat 41 tuntia, mehiläistenhoito 28 tuntia, hedelmänviljely lasin alla 24 tuntia ja muut puutarhaan liittyvät opinnot. Yhteensä puutarhakoulussa annettiin opetusta 539 tuntia.¹¹²

Puutarhakoulun harjoittelut tehtiin yleensä kartanon omistusmailla. Kartanossa oppilaiden käytössä oli pieni hyötypuutarha omenatarha-alueella, ja kasvihuoneissa tehtyjä töitä valvoivat aina kokeneet puutarhurit (kuva 11).

Kuva 11. Sarjan kartanon läheisyydessä oleva kasvihuone ja kasvatusalue. Kuvassa puutarhuri Rafael Ungern ja puutarhakoululaisia. Kuvailainaus on kopio Leeni Tiirakarin teoksesta Someron kartanot.

Waldemar Sagulin sai valtiolta vuosittain Maanviljelys- ja karjanhoitokoulun opettajien palkkaamiseen 11 200 markkaa ja oppilaiden ylläpitokustannuksiin 5 400 markkaa.¹¹³

Puutarhan koulun suosio kasvoi, ja hakijoita alkoi olla yhä enemmän. Esimerkiksi 1907

kansakouluun oli hakenut 63 miestä. Koulussa toimi myös toverikunta, jossa mukana olivat myös opettajat. Toverikunta järjesti keskustelutilaisuuksia ja iltamia. Långsjön kartanon ja toverikunnan järjestämät iltamat olivat suosittuja, ja niissä kävi runsaasti yleisöä, oppilaiden vanhempia ja jopa kunnan hallinnon jäseniä. Lisäksi toverikunta järjesti urheilukilpailuja.¹¹⁴

¹¹¹ Aaltonen 1958, 502.

¹¹² Tiirakari 2013, 31.

¹¹³ Aaltonen 1958, 503.

¹¹⁴ Aaltonen 1958, 504.

Koulun toiminta jatkui, ja Waldemar Sagulin toimi maanviljelyskoulun johtajana 1.11.1913 asti, jonka jälkeen johtajaksi tuli koulun pääaineen opettaja agronomi Jaakko Swan. Vuonna 1915 koulun opettajakuntaan tuli apuopettajaksi Jaakko Swanin vaimo Katri Swan. Agronomi Swan johti myös karjanhoitokoulua vuodesta 1915, ja hän oli Långsjössä vuoteen 1917 asti.¹¹⁵ Puutarhakoulun johtajan toimi itse Sagulin kuolemansa asti, ja ammattiopettajana oli edelleen puutarhuri Viktor Toivonen. Waldemar Sagulin kuoli 1915, ja maanviljelys- ja karjanhoitokoulut lopetettiin syksyllä 1917. Puutarhakoulu lopetti toimintansa vuonna 1918.¹¹⁶

4.3 Edith Sagulin: kartanon elämää vuosina 1915–1946

Kuva 12. Valokuvassa on Sagulinin perhe Edith ja Waldemar sekä heidän kahdeksan lastansa. Kuvalainaus Leeni Tiirakarin teoksesta Someron kartanot.

Edith de Pont saapui Långsjön kartanoon vuonna 1895 Koskin kartanon omistajattarena ja toi mukanaan neljä lastaan: Gretan, Karinin, Allisin ja Claesin. Edith Kjälström meni ensimmäisen kerran naimisiin Kosken kartanon isännän Glaes de Pont kanssa. Kun Glaes de Pont kuoli, Edithille jäi neljä lasta. Vuonna 1895 Edith avioitui Waldemar Sagulinin

kanssa.¹¹⁷ Edith ja Waldemar Sagulinin avioliitto kesti kaksikymmentä vuotta, ja siitä syntyi neljä lasta: Karl Gustav, Waldemar, Ann-Marie ja Märtha. Vuodelta 1908 olevassa kuvassa 12 on Långsjön kartanon kuistin pöydän ympärillä Sagulinit ja de Pontin suvut: vasemmalta Greta de Pont, Anna-Maria Sagulin, Claes de Pont, Waldemar Sagulin jr., Edith Sagulin, Karl Sagulin, Märtha Sagulin ja Waldemar Sagulin. Kuvasta puuttuvat Allis ja Karin de Pont.¹¹⁸

¹¹⁵ Aaltonen 1958, 505.

¹¹⁶ Aaltonen 1958, 506.

¹¹⁷ Tiirakari 2013, 17.

¹¹⁸ Tiirakari 2013, 17.

Edith oli 52-vuotias, kun hänen miehensä kuoli. Edith Sagulinista tuli maanviljelijä vuosiksi 1915–1946. Edith Sagulin oli tarmokas nainen, ja hän osallistui kaikkiin kartanon töihin. Hänellä oli paljon apulaisia, kuten pehtori, puutarhuri, karjanhoitajia, navettapiikoja, renkiä ja torppareita. Tuolloin tarvittiin jatkuvasti työvoimaa, koska kartanolla oli 150 lehmää, 50 hevosta, sikoja ja lampaita sekä suuret puutarhat, pellot ja metsät.¹¹⁹ Marja Korhonen muisteli, että kansalaissodan keväällä Edith sai tietoa eräältä torpparilta, että punaisten joukoissa valmisteltiin torpparille arestia ja tämä joutui pakenemaan Kosken kartanon metsätorppaan kuukaudeksi¹²⁰.

Vuoden 1918 vuokralaki, jonka kautta tapahtui torppareiden itsenäistyminen, eli torpista ja mäkitupalaisista tuli itsenäisiä maanviljelijöitä. Torppareiden itsenäistyminen ja vuokralain säännön mukaisesti kartanosta lohkottiin 946 hehtaaria maata, johon tuli yksitoista torppaa, kaksikymmentä mäkitupaa ja neljä muuta tilaa. Kartanon hallintaan jäi vielä huomattava määrä maata ja omaisuutta, eli noin 1 497 hehtaaria jäi kartanolle omistukseen jo sisälsi muun muassa neljä hehtaaria puutarhaa ja puistoa, 386 hehtaaria peltoa, luonnonniittyä 50 hehtaaria, metsämaata ja joutomaata yhdeksän hehtaaria.¹²¹

Edith Sagulin jatkoi miehensä työtä ja hallitsi kartanoa ja työtä kartanossa. Kansakoulu kuitenkin lopetettiin vuonna 1918. Marja Korhosen muistelee äitinsä kertoneen, että meijerin toiminta lopetettiin jo Waldemar Sagulinin aikana, mutta maidontuotanto jatkui ja maito vietiin Someron meijeriin. Sikala oli täynnä ja peltojen viljely jatkui.

Vuonna 1920 lokakuussa kartanon satavuotias päärakennus paloi maan tasalle. Marja Korhonen kertoi, että rakennuksessa oli ollut joku sukulainen ja tuli oli tuolloin levinnyt keittiön hellasta. Kun tulipalo on alkanut, henkilö oli vain poistunut talosta sanomatta kenellekään tapahtumasta.¹²²

Vuonna 1926 valmistui uusi mansardikattoinen uusklassinen päärakennus (kuva 13).

¹¹⁹ Tiirakari 2013, 27.

¹²⁰ M. Korhosen haastattelu, 2.10.2022.

¹²¹ Tiirakari 2013, 27.

¹²² M. Korhosen haastattelu, 7.2.2023.

Kuva 13. Långsjön kartanon uusi päärakennus 1930-luvulla. Kuva Sagulinin arkistosta.

Karjakon asunto oli päärakennuksen länsipäädyn läheisyydessä, mutta se paloi vuonna 1914¹²³. Sen tilalle rakennettiin huvila, jonka satulakatto ulottui kivijalkaan asti. Päärakennuksen ja huvilan arkkitehtina toimi Sagulinin sukuun

kuuluva Jarl Ungern¹²⁴ (kuva13 ja 14). Kartanon väelle rakennettiin pieni perhesauna omenatarhan keskelle 1920–1930-lukujen aikana.

Kuva 14. Huvila, rakennusvuosi 1920. Kuvakopio Sagulinin arkistosta.

Marja Korhosen lapsuuden aikaan liittyy muisto erittäin suuresta väkijoukosta, joka kulki aina kartanossa. Talvisodan aikana kartanoon saapui karjalaisia ja inkeriläisiä evakkoja. Marja ei muista, kuinka paljon perheitä asui kartanossa, mutta hänen äitinsä Tertun mukaan kaikki asuintilat oli varattu evakoille.

Äiti oli kertonut, että valtion viranomaiset olivat pakottaneet kartanon emännän ottamaan ihmisiä omalle tilalleen, ja jos tilaa ei riittänyt muualla, heitä piti sijoittaa jopa asuinrakennukseen. Evakkoperheitä eli pääosin naisia, lapsia ja vanhuksia asui voudille ja karjakoille rakennetussa tiilitalossa, entisessä koulurakennuksessa sekä oppilasasuntolassa.¹²⁵

Leeni Tiirakari kirjoittaa teoksessaan *Kartanokierros*, että voudille ja karjakoille tarkoitettussa tiilirakennuksessa nimeltä ”tiililinna” oli neljä asuntoa ja koulurakennuksessa kymmenen

¹²³ Turun kaupunkimuseon inventointi 1985

¹²⁴ Tiirakari 2013, 19; 21.

¹²⁵ M. Korhosen haastattelu, 2.10.2022

huonetta¹²⁶. Karjalaisia majoittui koulussa ja työväen asuntolassa noin 40–50 ihmistä¹²⁷.

Marja Korhonen kertoi, että koulurakennuksessa oli kaksi suurta keittiöhuonetta ja molemmissa päädyissä oli opettajien asuntoja, jossa asui karjalaisia. Myös jatkosodan aikana kartanoon tuli Hangon keskitysleiristä 12 sotavankia¹²⁸.

Marja Korhonen kertoi, että sotavangit tulivat kartanoon hyvin huonossa kunnossa ja nälkäisinä. Venäläiset sotavangit osasivat jonkin verran suomen kieltä. Sotavangit asuivat erillisessä talossa kartanon maiden länsipuolella.¹²⁹

Edith Sagulin johti kartanoa vaikeana sota-aikana, mutta kaikille oli työtä ja ruokaa. Venäläisiä sotavankeja kohdeltiin myös hyvin.

Vuonna 1944 sodan loputtua Neuvostoliitosta oli tullut viestiä, että sotavangit tuli palauttaa kotimaahan. Marja kertoi, että monet sotavangit itkivät, sillä he eivät halunneet lähteä. Sotavangit asuivat ja työskentelivät kartanossa kolmisen vuotta, ja Marjan sanoin he eivät mahtuneet enää entisiin vaatteisiinsa, sillä monet olivat lihoneet paljon. Sotavangit ymmärsivät, mikä heitä odotti Neuvostoliitossa, koska Stalinin aikana sotavangiksi antautuminen oli suuri rikos Neuvostoliitossa eikä sellaisilla ihmisillä ollut arvoa. Neuvostoliittoon palautettuja sotavankeja odotti surkea kohtalo keskitysleireillä: sairaudet, nälkä ja kuolema.¹³⁰

Sodan aikana kartanolla oli velvollisuus tuottaa rintamalle viljaa, lihaa ja perunatärkkelystä sekä useiden kasvein siemeniä, esimerkiksi unikonsiemeniä, ja myös villaa ja pellavaa¹³¹. Sotien aikana kartano sai ilmaista työvoimaa, sillä sotavangit ja evakot eivät saaneet työstään palkkaa, vaan he saivat korvauksena lämpimän asunnon, sähkön ja ruoan. Marja muisteli, että koulurakennuksen keittiössä valmistettiin koko ajan ruokaa. Kesällä ei syöty lihaa, ja talvella syötiin suolalihaa ja kalaa. Jatkosodan loppuvaiheessa kartanossa työväelle järjestettiin myös vapaa-ajan tilaisuuksia, joissa oli myös tanssia.¹³² Jatkosodan jälkeen kartanon maille

¹²⁶ Tiirakari 2013, 27.

¹²⁷ Tiirakari 2013, 28.

¹²⁸ M. Korhosen haastattelu 7.2.2023.

¹²⁹ M. Korhosen haastattelu 12.4.2023.

¹³⁰ Kumpulainen 2015, 77.

¹³¹ M. Korhosen haastattelu 12.4.2023.

¹³² M. Korhosen haastattelu 7.2.2023.

perustettiin 40 uutta tilaa ja maanhankintalakien nojalla kartanosta lohkottiin 840 hehtaaria maata. Myöhemmin kartano joutui luovuttamaan vielä 40 hehtaaria kotitarvemetsää¹³³.

¹³³ Tiirakari 2013, 27

5 Långsjön kartanon rappeutumisen aika 1946–1970

Edith Sagulinin poika Karl Gustaf Sagulin meni naimisiin agronomi Terttu Wannan kanssa vuonna 1943. Edith Sagulinin kuoltua vuonna 1946 Långsjön kartanon omistukset jaettiin ja

Kuva 15. Långsjön kartanon parvekkeelta otetussa valokuvassa vasemmalla näkyy talousrakennus, jossa saattaa olla kanala tai lampaiden ja vuohien suoja. Tämä rakennus purettiin vuosien 1949–1959 välillä, ja sen tilalle rakennettiin pitkä kasvihuone. Kuva Sagulinin arkistosta.

Kuva 16. 1950–1960-luvuilla puretun rakennuksen paikalle rakennettiin kasvihuone. Kuva Sagulinin suvun arkistosta.

perinnönjaon mukaisesti Hovirinnan saivat Marja Haggrenin perilliset, Sarjan kartanon Märtha Haggren ja Långsjön kartanon Karl Gustaf Sagulinin perhe.¹³⁴

Tältä kaudelta ei ole paljon tietoja. Marja Korhonen muisteli, että hänen isänsä rakensi useita uusia kasvihuoneita. Tämä näkyy myös vuosien 1949 ja 1959 ilmakuvista (ks. liite 3, 3a,4). Ilmakuvassa

vuodelta 1959 kartanon pihalla ei ole enää talousrakennusta, joka näkyy vielä vuoden 1949 ilmakuvassa. Marjan kuva-albumista löytyi kuva, joka on otettu Långsjön kartanon parvekkeelta ilmeisesti 1930–1940-lukujen aikana. Valokuvassa näkyy vasemmalla hevostalli (kuva 15). Samalta paikalta on 1950–1960-luvuilla otettu valokuva, jossa hevostallin paikalle on rakennettu pitkä kasvihuone (kuva 16).

Koulurakennuksen ja puuliiterin väliin on rakennettu kaksi kasvihuonetta (liite 3).

Uusien kasvihuoneiden rakentamiseen ilmeisesti käytettiin purettujen rakennusten materiaaleja tai varoja, joita saatiin materiaalien myynnistä. Sarjan kartanolle jäi kasvihuoneita, jotka jossakin vaiheessa purettiin, sekä ainakin kasvatusalue, joka oli

¹³⁴ Tiirakari 2013, 28.

lasiruutujen peittämä. Vesitornien läheisyyteen rakennettiin 1950 pieni sauna, joka purettiin 1970-luvulla¹³⁵.

Karl Gustaf Sagulin kuoli vuonna 1961, ja Terttu Sagulin otti kartanon hallintaansa. Karjanpidosta ja suuresta puutarhaviiljelystä luovuttiin 1960-luvulla, ja kartanon hallinnassa otettiin uusi linja tasapainottaa tilanne ja elää pienillä tuloilla esimerkiksi vuokraamalla peltomaata¹³⁶.

5.1 Jälleen rappeutumisen tielle

Kuva 17. Marja Korhonen (o.s. Sagulin) kesällä 2023. Kuva tekijän.

Terttu Sagulin hoiti kartanoa vuoteen 1998 asti ja siirsi kartanon hallintaoikeudet tyttärelleen Marja Korhoselle (kuva 17) ja hänen puolisolleen Raimo Korhoselle. Viljelysmaat omisti Marjan poika Kalle Vainio¹³⁷. Terttu Sagulin eli pitkän elämän ja kuoli 106-vuotiaana vuonna 2022.

Marja Korhonen kertoi haastattelussa 7.4.2023, että nykyään kartanon tilanne on se, ettei korjausresursseja ole, vaan pikkuhiljaa rakennukset aiotaan purkaa. Esimerkiksi 2000–2010-luvuilla

purettiin suolavarasto, joka oli vanhan koulun eteläpään läheisyydessä.

Vanhasta rakennuskannasta ei ole enää kovin paljon jäljellä. Marja Korhonen esitteli minulle koulurakennusta myös sisäpuolelta. Entisen koulurakennuksen eteistilan yläpohja on pudonnut alas. Koulussa on ollut kaksi suurehkoa keittiötä, ja toisen lattia on romahtanut. Vaikka ulkoseinissä useissa kohdin hirret uhkaavat sortua ja eteläpään alimmaisat hirret on korvattu betonivalulla, rakennus on vieläkin hyvin jyrävä ja rakennuksen kantavat seinät tyydyttävässä kunnossa.

¹³⁵ Turun kaupunkimuseon inventointi 1985.

¹³⁶ M. Korhosen haastattelu 20.3.2023.

¹³⁷ Tiirakari 2013, 28.

6 Tuloksen käsittely

6.1 Långsjön kartanon rakennuskannan, tuotannon ja toiminnan muutosten vertailua

Nykyään Långsjön kartanon loiston ajoista ei ole enää paljoakaan jäljellä visuaalista todistusaineistoa. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin Långsjön kartanon loiston sekä rappeutumisen vaiheita vuosina 1811–1970 ja todistusaineistona käytettiin kirjallisia lähteitä, haastatteluja ja Turun kaupunkimuseossa tehdyn inventoinnin (1985) tietoja. Lisäksi kartanon rakennuskannan muutosten tutkimuksessa käytettiin vuonna 2023 tehtyä Långsjön rakennuskannan visuaalista kenttätutkimusta, jonka avulla tarkasteltiin rakennuskannan nykytilannetta.

6.1.1 Vertailussa vuosien 1811–1946 rakennuskanta

Carl Gustaf Sagulinin aikana kartanon rakennuskannassa tehtiin huomattavia muutoksia. Carl Gustaf Sagulin osti konkurssiin menneen Långsjön kartanon kartanolaitoksen huutokaupasta, mutta tuolloin kartano ei ollut pelkkää tyhjää peltoa ja siellä oli jo päärakennus ja talousrakennuksia. Sahalaitos oli rakennettu Långsjöhön jo de Pontin aikana. Tiilitehtaan rakennusvuodesta ei ole tietoa, mutta sitä on mahdollisesti rakennettu Carl Gustaf Sagulinin aikana, koska Carl rakennutti tiilistä uusia talousrakennuksia kartanolle.

Yhdistelmäkarttojen (ks. kuvat 4 ja 5) perusteella 1700-luvun loppupuolella kartanon tontti ja ilmeisesti kartanon päärakennus olivat kartanon tontin puutarha-alueella. Aaltosen teoksessa *Someron historia II* oli mainittu, että Carl Gustaf Sagulin rakennutti päärakennuksen vuonna 1820 vanhan päärakennuksen paikalle, joka on Långsjön kartanon mäen päällä. Tiedot, erillisen päärakennuksen sijainnista ovat ristiriitaisia. Pakarituvan rakennusvuodesta ei tietoa. Valokuvassa (ks. kuva 17) näkyy päärakennuksen vieressä 1,5-kerroksinen pakarituvan rakennus, joka oli tyyliltään 1700-luvun mukaisesti kustavilainen kuusiruutuisine ikkunoineen ja symmetrisine ikkunalistoineen. Carl Gustaf Sagulin rakennutti päärakennuksen lisäksi suuren tiilinavetan 1811, kalustovajan ja tiilisen vilja-aitan 1843 sekä viinanpolttorakennuksen ja jäähdytuskellarin 1820.

Waldemar Sagulin alkoi hallinta Långsjön kartanoa vuonna 1882. Tuolloin kartanossa oli varsin massiivinen rakennuskanta: siellä oli sahalaitos, tiilitehdas, voimeijeri, joka perustettiin viinapolttimossa (viinanpolttorakennuksen toiminta lopetettiin 1866), karjanavetta, vilja-aita, pehtorintupa, päärakennus, puuliiteri ja muita talousrakennuksia. Waldemar Sagulinin aikana kartanossa rakennettiin 1891–1893 tiilinen vesitorni ja vesijohto ja tiilinen vesipumppuhuone, työväen tiilinen asuntola 1893, hevostalli 1890-luvun lopussa, opiskelija-asuntola ja koulurakennus 1895–1897, useita kasvihuoneita Sarjan kartanon läheisyyteen, autotalli 1912, työväen suuri sauna, leipomo ja sikala. Pehtorintupa paloi vuonna 1914 (taulukko 2 ja 3). Edith Sagulinin aikana vuonna 1920 rakennettiin huvila, ja samana vuonna satavuotias päärakennus paloi. Edith Sagulin rakennutti uuden päärakennuksen vuonna 1926, pienen perhesaunan omenatarhan puolelle ennen sodan alkua sekä kuivurin¹³⁸ vuonna 1941. Carl Gustaf ja Waldemar Sagulin rakennuttivat kartanolle uusia rakennuksia ja lisäsivät uutta toimintaa ja tuotantoa.

Kaikista rakennuksista ei ole tietoa, milloin ne on rakennettu tai purettu, ja esimerkiksi puuliiteri on ilmeisesti rakennettu De Pontin aikana kuten myös saha ja pehtorintupa. Kartanossa oli Carl Gustav Sagulinin aikana tiilitehdas, mutta sellaista tietolähdettä ei löytynyt, milloin tehdas oli rakennettu. Kartanon puutarhan alarinteessä oli perhesauna, jonka rakennusvuosi on vain arvio. Marja Korhonen kertoi, että Waldemar Sagulinin hautajaisten

Kuva 18. Waldemar ja Edit Sagulin. Takana on vanha päärakennus (paloi 1920), pehtorintupa (paloi 1914) ja tuntematon talousrakennus, merkitty punaisella ympyrällä. Valokuva Sagulinin arkistoalbumista.

yhteydessä otetussa valokuvassa saunarakennusta ei ole, mutta hän muisteli, että pienenä hän kävi äidin kanssa omenatarhan saunassa.¹³⁹ Turun museon Långsjön kartanon inventointidokumentissa on mainittu, että pieni perhesauna on rakennettu ennen talvisodan alkua. Koska Waldemar Sagulin kuoli 1915 ja talvisota alkoi 1939, perhesauna on rakennettu

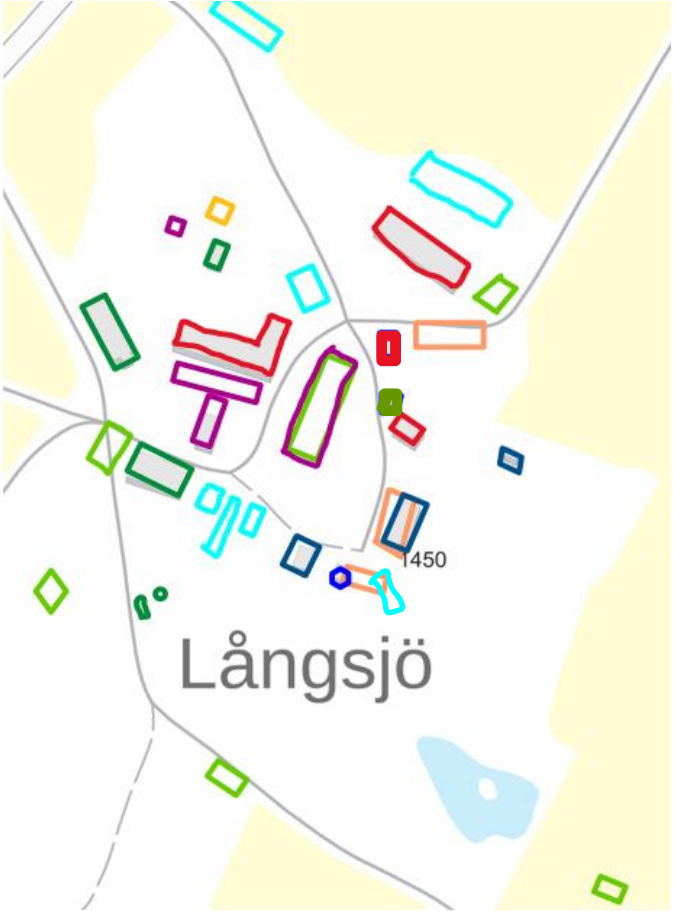
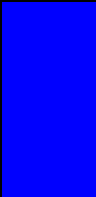
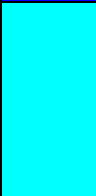

¹³⁸ Turun kaupunkimuseo inventointi 1985

¹³⁹ M. Korhosen haastattelu 16.2.2023.

vuosien 1915–1939 välillä. Valokuvassa 18 ennen vuotta 1915 on vanhan päärakennuksen ja pehtorintuvan välissä talousrakennus, josta ei ole tietoa.

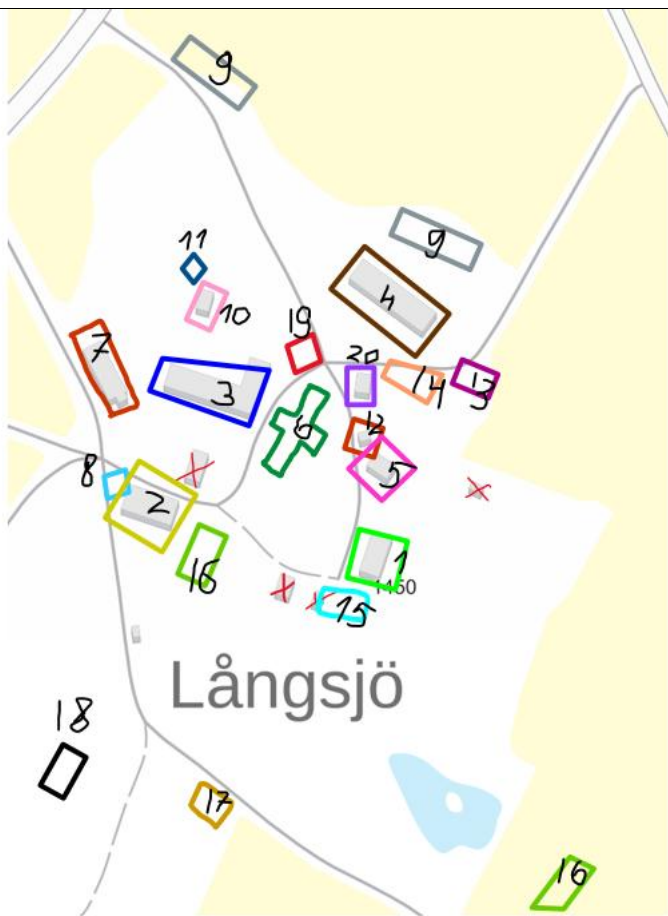
Långsjön kartanon rakennuskannan muutoksista tehtiin vertailu (ks. taulukko 2), jossa nykyajan taustakartan päälle on piirretty eri väreillä rakennuksia, jotka kuuluivat Sagulinin suvun toiminnan eri kausiin. Vertailukuvassa (ks. taulukko 2) esitetään nykyinen rakennuskanta (harmaat ruudut) sekä rakennuskannan tila ja siihen tapahtuneet muutokset eri Sagulinin suvun jäsenten vaikutusaikoina. Kuvassa on merkitty myös ne rakennukset, joiden rakennusvuosi ei ole tiedossa, mutta joista on olemassa jonkinlaista tietoa.

Taulukko 2. Långsjön kartanon rakennuskannan muutokset vuosina 1811–1961

Kartanon rakennuskanta vuosina 1811–1961	Väri	Tietoa rakennuksesta
		Rakennuksen rakennusvuosi on tuntematon, rakennus on säilynyt
		Rakennuksen rakennusvuosi on tuntematon, rakennus ei ole säilynyt
		Carl Gustaf Sagulin (1811–1835): rakennus on säilynyt
		Carl Gustaf Sagulin (1811–1835): rakennus ei ole säilynyt
		Waldemar Sagulin (1880–1915): rakennus on säilynyt
		Waldemar Sagulin (1880–1915): rakennus ei ole säilynyt
		Edith Sagulin (1915–1946): rakennus on säilynyt
		Karl Gustaf Sagulin (1946–1961): ei säilynyt
		

Esimerkiksi tummansinisellä on merkitty rakennuskanta, jonka rakennusvuodesta ei ole tietoa mutta rakennus on säilynyt. Turkoosilla on merkitty rakennukset, joiden rakennusvuodesta ei ole tietoa ja jotka eivät ole säilyneet. Taulukossa 2 on merkitty punaisella värillä Carl Gustaf Sagulinin rakennuttamat rakennukset. Puuliiteri on myös merkitty punaisella, vaikka siitä ei löytynyt mainintaa, milloin tämä rakennus on rakennettu. Lähteiden mukaan¹⁴⁰ puuliiteri oli korjattu Carl Gustaf Sagulinin aikana.

Taulukko 3. Waldemar Sagulin: Långsjön kartanon rakennuskanta vuosina 1880–1915

Waldemar Sagulinin kartanon rakennuskanta vuosina 1880–1915	Väri	Rakennuksen koodi ja nimi
	■	1. Päärakennus
	■	2. Opisto, koulu
	■	3. Puuliiteri
	■	4. Tiilinavetta
	■	5. Vilja-aitta
	■	6. Hevostalli
	■	7. Työväen asuntola
	■	8. Oppilaiden asuntola
	■	9. Varasto 2 kpl
	■	10. Vesitorni
	■	11. Tuulimylly
	■	12. Autotalli
	■	13. Sikala
	■	14. Meijeri
	■	15. Pehdorintupa
	■	16. Kasvihuone 2 kpl
	■	17. Työväen sauna
	■	18. Sahalaitos
	■	19. Vanha riihi/varasto
	■	20. Kalustovaja
■	18. Nykyajan rakennuskanta	

¹⁴⁰ Aaltonen 1958, 55.

Taulukossa 3 esitellään Waldemar Sagulinin aikaista rakennuskantaa, jonka Waldemar sai perintönä edelliseltä Sagulinin sukupolvelta ja josta osan hän rakennutti itse. Yhteensä kokonaisuus käsitti 18 eri tarkoitukseen rakennettua rakennusta.

6.1.2 Kartanon tuotannon ja toiminnan muutokset vuosina 1811–1946

Carl Gustaf Sagulinin ostettua Långsjön kartanon se alkoi keskittyä viljelyyn ja toimia viljan tuottajana. Lisäksi Carl Gustaf Sagulin alkoi jalostaa karjaa ja osti tähän tarpeeseen 30 nautaa. Viljelytuotteita olivat ohra, kaura, erilaiset herneet, siemenet, karjan ruoka, heinä ja peruna. On tiedossa, että Carl Gustaf Sagulin myi Turussa porsaita ja palvattuja lihaa, juustoa, voita ja limppuja. Vuonna 1834 Carl Sagulin rakensi viinanpolttorakennuksen ja alkoi tuoda ja myydä viinaa. Se oli haluttua myyntitavaraa, ja kartanon paikalliset työläiset halusivat palkanmaksun viinana. Kartanolla toimi pieniä teollisuuslaitoksia, kuten saha- ja tiilitehdas. Kartanolla oli paljon metsää, ja polttopuuta tuotettiin myös kauppatavaraksi.

Waldemar Sagulinin vaikutuskaudella (1880–1915) kartanolla jatkettiin samakaltaista tuotantoa mutta suuremmassa mittakaavassa. Waldemar jatkoi karjanjalostusta ja sai palkintomitaleja ja voittoja erilaisissa karjanäyttelyissä. Tuolloin kartanolla oli 148-päinen karja. Hän myös jalosti hevosia ja sikoja. Viinapolttotoiminnan päätyttyä tilalle perustettiin meijeri, jossa tuotettiin jäämetodilla maitoa sekä voita ja juustoa. Viljelytoiminta jatkui edelleen. Saha- ja ilmeisesti tiilitehdas olivat myös toiminnassa. Waldemar Sagulin aloitti uutta toimintaa ja tuotantoa, muun muassa ruusujen ja kellokukkien kasvatusta kasvihuoneessa, hedelmäpuun taimikauppa sekä kalanviljelyä. Kouluopetuksen järjestäminen kartanossa oli hyvin poikkeavaa ja kunnioitettavaa toimintaa.

Waldemar Sagulinin kuoltua hänen työtään jatkoi hänen vaimonsa Edith Sagulin. Hän oli jo 52-vuotias nainen ja joutui kokemaan kohtalon iskuja: koulun toiminta lopetettiin 1918, torpparilaitos itsenäistyi ja osa kartanon omistuksessa olevaa maata siirrettiin torppareiden omistukseen. Sisällissodan aikana kartanon maanviljely ja maidontuotanto jatkuivat, vaikka oma meijeri ei ollut enää toiminnassa. Talvisodan aikana kartanoon tuli evakkoja. Marja Korhonen kertoi äitinsä muistelleen, että myös evakot toivat mukanaan kotieläimiä, kuten lehmiä ja lampaista, joille myös piti järjestää tilat. Evakot osallistuivat kartanon töihin. Valtio määräsi, että evakoille piti järjestää asunto, polttopuuta ja sähkö. Myös ruokaa oli oltava

tarjolla kartanossa.¹⁴¹ Venäläiset sotavangit asuivat kartanon ulkopuolella, ja heillä oli erillinen tupa, jossa oli keittiö, yksi suuri huone ja vapaa ullakko. Sotavangit osallistuivat kartanon töihin joka päivä. Pääosa evakoista olivat naisia ja lapsia, ja naiset hoitivat karjaa sekä työskentelivät pelloilla ja puutarhassa. Sotavangit tekivät raskaat työt, esimerkiksi pellolla, kaatoivat metsää ja tekivät polttopuita sekä lämmittivät rakennuksia. Edith Sagulinin aikana kartanossa tuotettiin rintamalle viljaa, juustoa, voita, lihaa, perunaa, villaa, unikonsiemeniä ja perunatärkkelystä.

Sodan jälkeen vuonna 1945 tuli voimaan *maanhankintalaki (396/1945)*¹⁴², ja tuolloin kartanossa asui vielä paljon evakoita. Kartanon maata lunastettiin karjalaisille, muille evakoille ja rintamalta palaaville. Tämä oli suuri muutos, joka vaikutti kartanon toimintaan ja tuotantoon.

6.1.3 Kartanon rakennuskannan, toimintojen ja tuotantojen muutokset 1950–1970-luvuilla

Vuonna 1945 kartano joutui luovuttamaan Maanhankintalain nojalla 55 % viljelysmaastaan¹⁴³. Lisäksi Edith Sagulinin kuoleman jälkeen vuonna 1946 Långsjön kartanon omaisuutta jaettiin perillisten kesken kolmanneksi osaksi: Hovirinta ja maatilat saivat Anna-Maria (o.s. Sagulin) Haggrenin perilliset, Märtha Haggren (o.s. Sagulin) sai Sarjan, ja Karl Gustaf Sagulin sai Långsjön¹⁴⁴.

Långsjön kartanon omistajilla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin etsiä resursseja jäljellä olevasta omaisuudesta. Ilmeisesti tuolloin rakennushankkeita tehtiin myös vanhan varannon avulla, ja esimerkiksi vuosina 1949–1959 purettiin hevostalli sekä opiskelija-asuntola ja rakennettiin useita kasvihuoneita (liite 3, liite 3a ja liite 4). *Maanmittauslaitoksen verkkopalvelusta* saaduissa ilmakuvissa vuosilta 1949 ja 1959 on selkeitä eroja. Esimerkiksi vuoden 1949 ilmakuvassa (liite 3) näkyvät lähes kaikki rakennukset, jotka olivat käytössä Waldemar Sagulinin aikana, paitsi riihi tai varasto, sikala ja voimeijeri, jotka olivat vuonna 1949 jo raunioina. Ilmakuvan (liite 3a) jatko-osassa vuodelta 1949 näkyy Sarjan kartanon läheisyydessä oleva kasvihuone, jota ei enää ole vuoden 1959 ilmakuvassa.

¹⁴¹ M. Korhosen haastattelu 16.2.2023.

¹⁴² Snellman 2014, 243.

¹⁴³ Tiirakari 2013, 27.

¹⁴⁴ Tiirakari 2013, 28.

Ilmakuvassa vuodelta 1959 (liite 4) ilmenee, että kartanon rakennuskannan ja puutarhan järjestyksessä tapahtui muutoksia. Opiskelija-asuntola ja hevostalli on purettu ja hevostallin paikalle on rakennettu pitkä kasvihuone. Myös kaksi kasvihuonetta on rakennettu puuliiterin ja koulurakennuksen väliin. Vuoden 1959 ilmakuvassa näkyy, että Långsjön mäellä ja sahan läheisyydessä on hakattu metsää. Perhesaunan ympärillä kaadettujen puiden tilalle on istutettu runsaasti hedelmäpuita ja marjapensaita. Myös, jos vertailee ilmakuvan vuodesta 1949 ja vuodesta 1959 on huomattavasti laajennettu hyötytarhaa lammen läheisyydessä. Kartanon tuotanto pieneni voimakkaasti, ja pääpaino siirtyi omien tarpeiden täyttämiseen. Marja Korhonen muisteli, että monesti hänen isänsä laittoi syksyllä ilmoituksen Someron lehtiin ja myi omenoita omenatarhastaan¹⁴⁵.

Karl Gustaf Sagulinin (Waldemar Sagulinin poika) aikana rakennettiin kolme kasvihuonetta 1950-luvulla ja vesilinnan sauna 1950 sekä purettiin hevostalli ja opiskelija-asuntola vuosien 1949–1959 välillä (liite 3, 3a, 4). 1950–1960-luvuilla kartanossa oli kolme suurta kasvihuonetta ja huomattavaa kurkkujen (kuva 19), tomaattien sekä marjojen tuotantoa.

Kuva 19. Kurkun kasvihuoneviljelyä, 1960 luvun valokuva. Kuva Sagulinin arkisosta.

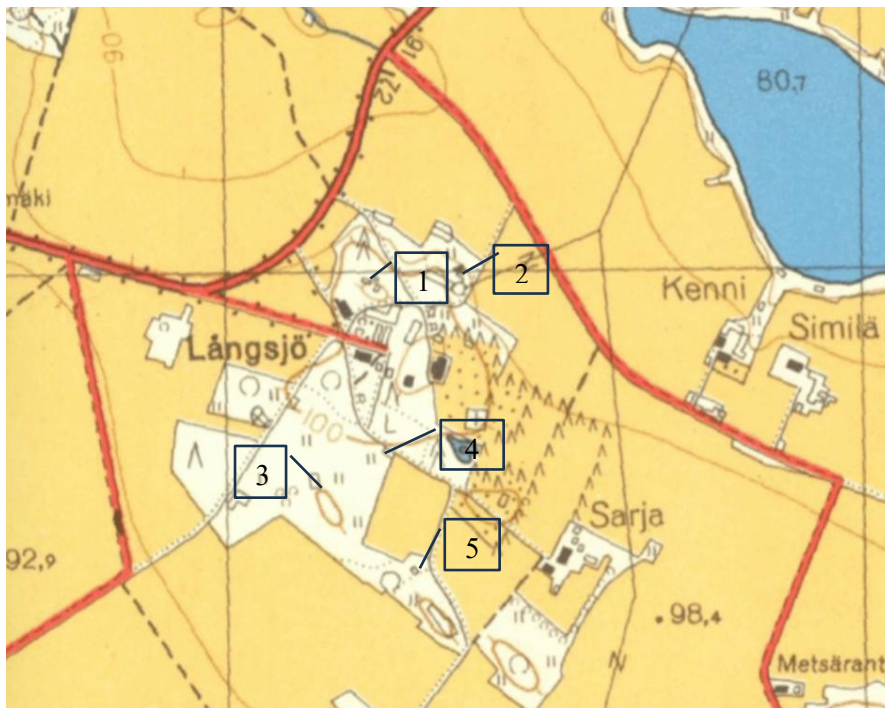
1960-luvulla kartanossa lopetettiin karjanhoito ja maidontuotanto. Terttu Sagulinin aikana 1970-luvulla purettiin vesilinnan sauna, joka oli rakennettu Karl Gustaf Sagulinin aikana 1950-luvulla¹⁴⁶ (ks. taulukko 1).

¹⁴⁵ M. Korhosen haastattelu 23.6.2023.

¹⁴⁶ Turun kaupunkimuseon inventointi 1985

6.2 Vanha kartta ja kuva tiedonlähteinä

Maanmittauslaitoksen Vanha kartta -verkkopalvelusta saatuun karttaan vuodelta 1962 on merkitty Långsjön kartanon asemakaavassa erilaisia rakennuksia, joita ei ollut ilmakuviissa (liite 3, 3a ja 4). Esimerkiksi rakennusryhmä vesitornin läheisyydessä sisältää kolme rakennusta: vesitorni, pieni 1950-luvulla rakennettu sauna (purettu 1970-luvulla) ja ilmeisesti tuulimyllyn jäännöksiä (ks. kuva 20, nro 1). Tuulimylly oli mainittu Leeni Tiirakarinn

Kuva 20. Kartta vuodelta 1962. Kuva tulostettu Vanha kartta -verkkopalvelusta.

teoksessa, ja Marja Korhonen kertoi, että vesilinnan (vesitorni) lähellä oli joskus tuulimylly, mutta Marja ei tiennyt myllyn tarkkaa sijaintia. Tiilinavetan takana karttaan on merkitty pieni asuinrakennus, josta ei ole tietoa, milloin rakennus on rakennettu ja purettu (nro. 2).

Kartalla näkyy myös sahalaitos (purettu 1960–1970-luvuilla) (nro. 3), suuri saunarakennus (purettu 1970-luvulla) (nro. 4) ja sotavankien (nro. 5) asuinrakennus. Sotavankien rakennusta ei ole purettu eikä korjattu. Marja Korhonen näytti paikan, jossa oli sotavankien asuinrakennuksen jäännöksiä.

6.3 Kenttätutkimus: rakennuskannan nykytilanne

Vuoden 2023 huhtikuulle järjestin Marja Korhosen kanssa viimeisen haastattelutilaisuuden. Haastattelun jälkeen Marja esitteli minulle kartanon rakennuksia. Otin kameran mukaan, ja lähdimme katsomaan Långsjön kartanon jäljellä olevan rakennuskannan tilannetta. Kävimme

katsomassa lähes kaikkia rakennuksia, ja Marja esitteli minulle myös paikkoja, joista rakennuksia oli hävitetty. Aloitimme kierroksen entisestä koulurakennuksesta, ja Marja näytti myös koulun sisätiloja. Koulussa on kaksi sisäänkäyntiä, ja toisen sisäänkäynnin eteisessä yläpohja oli purettu ja suurkeittiön laattia oli romahtanut. Osa eteläpäädyn alahirsistä oli korvattu betonivalulla, mutta yli 120-vuotias rakennus oli vielä varsin vahvaa tekoa. Koulu on nykyisin tavaroiden varastotilana. Seuraava kohde oli tiilestä tehty työväen asuntola, joka toimii myös varastona. Asuntolan takaosan tiiliseinät ovat painuneet ja halkeilleet, mutta rakennus on pystyssä.

Tarkastelimme myös tiilestä tehtyä vesitornia, jossa aikoinaan oli kartanon toimiva vesijärjestelmä. Vesitornirakennus on rapattu samalla tavalla kuin tiilinen vilja-aitta, eli kolme sivua on rapattu kalkkilaastilla ja yksi on ilman rappausta. Vesitorni on yllättävän hyvässä kunnossa. Tiilinavetan, vilja-aitan, huvilan, perhesaunan sekä päärakennuksen ja vesipumppurakennuksen tutkin myöhemmin itsenäisesti (liite 2).

Tiilinavetta on raunioitumassa, tiiliseinissä on paljon halkeilua ja sementtitiilikatto vuotaa paikka paikoin. Toisaalta massiivinen luonnonkiviperusta on hyvässä kunnossa ja pitää tiiliseiniä pystyssä hyvin.

Vilja-aitta on erittäin hyvässä kunnossa, eikä luonnonkivikellarissa ole sortumia eikä halkeamia. Vilja-aitassa on hyväkuntoinen savitiilikatto.

Päärakennus näyttää hieman rappeutuneelta, mutta sisäpuolen seinä- ja kattorakenteet vaikuttavat olevan hyvässä kunnossa.

Huvila on hyvässä kunnossa, sementtitiilikatto ei vuoda eikä rakennuksen sisällä ole ylimääräistä kosteutta. Tiilinen vesipumppurakennus on kohtuullisen hyvässä kunnossa, mutta perhesaunan hirsii on lahonnut.

7 Johtopäätöksiä

7.1 Kartanoiden rappeutumiseen vaikuttavia tekijöitä-poliittiset päätökset

Suomen kartanolaitoksen historiassa on paljon erilaisia vaiheita. Suomen kartanolaitoksen historiaan on kuulunut kehitys-, kukoistus- ja rappeutumisvaiheita, ja useita kartanoita on hävinnyt kokonaan pois. Suomen kartanolaitos toimi vallanpitäjän auttavana tahona, ja kartanon tilanne riippui täysin vallanpitäjän määräyksistä. Ruotsin vallan aikana kuningas lahjoitti maata palvelijoilleen, ja myöhemmin kartanoista tuli veronkantajia, maaseudun valvojia ja torpparilaitoksen hallitsijoita. Kartanolaitos oli vallanpitäjän palveluksessa ja toimi omalla vaikutusalueellaan kuninkaan vallan edustajana.

1800-luvun puolivälissä Ruotsin valta vaihtui Venäjän vallaksi, ja kartanoita alkoivat ostaa myös kaupungin porvaristo, lakimiehet ja muu hyväpalkkainen kaupungin väki, joka ei kuulunut aatelistoon. Långsjön kartanon omistajina on ollut paljon henkilöitä, jotka ovat olleet Ruotsin kuninkaan palveluksessa, kuten Ramsayn aatelissuku. Vuonna 1811 Långsjön kartano oli menossa konkurssiin. De Pontin suvun kartanon omistuksen jälkeen Långsjö oli siirtämässä käsistä toiseen kauppatavarana, kun lopuksi kartano joutui maksukyvyttömään asemaan ja nimismies ja kihlakunnan kruununvouti Carl Gustaf Sagulin osti sen vuonna 1811 huutokaupalla. Carl Gustaf Sagulinista alkoi kartanon kukoistuksen aika. Carl Gustaf kehitti kartanon toimintaa, ja kartano toimi monipuolisena erilaisten resurssien tuottajana ja myyjänä. Sama toiminta jatkui Waldemar Sagulinin aikana. Tuolloin kartanossa toimi lisäksi koulutuslaitos eli kansanopisto, jossa opiskeltiin maanviljelys-, karjan- ja puutarhanhoitoammattiin. Carl ja Waldemar olivat kartanon omaisuuden rakentajia ja toiminnan kehittäjiä.

Autonomian aikana poliittiset päätökset vaikuttivat kartanon toiminnan kehitykseen. Kartanon aktiivinen toiminta, kuten voimeijerin perustaminen, kukka- ja taimikaupan toiminnan aloitus, kalanviljely ja ammattiopiston perustaminen, jossa puutarhakoulutus alkoi Waldemarin aikana, osuvat yhteen vuoden 1879 Aleksanteri II:n elinkeinovapauden lain voimaan tulon kanssa. Elinkeinovapaus oli myönteinen poliittinen päätös, joka vaikutti Suomen ja Venäjän yrittävyyden nousuun, uuden maalaisporvariston muodostamiseen ja teollisuuden kasvuun.

Kartanolaitoksen hallintovallan murrokseen vaikuttivat nimenomaan poliittiset päätökset.

Laki vuokra-alueiden lunastamisesta eli torpparilaki¹⁴⁷ tuli voimaan vuonna 1918.

Torpparilaki kohdistui konkreettisesti myös Långsjön kartanoon, kun kartanon maista erotettiin 946 hehtaaria ja maan omistukset siirrettiin torppareille. Torpparin vuokranmaksu omalla työllä tarkoitti käytännössä sitä, että kartanot saivat edullista työvoimaa, mutta tilanne muuttui, kun vuoden 1918 jälkeen kartano joutui hankkimaan työvoimaa ja maksamaan työläisille palkkaa.

Edit Sagulinin kartanon hallinta-aika oli vaikeaa. Talvi- ja jatkosodan vuoksi kartanolla oli raskas velvollisuus järjestää evakoille asuinpaikka ja ruoka. Jatkosodan jälkeen vuonna 1945 *maanhankintalakien* nojalla lunastusprosessissa kartanon maista erotettiin vielä 55 prosenttia maata eli 840 hehtaaria, ja myöhemmin kartano joutui luovuttamaan vielä 40 maatilaa. *Maanhankintalain (396/1945)*¹⁴⁸ voimaan astumista voidaan pitää kartanoiden loiston päätympisteinä. *Maanhankintalain (396/1945)* voimaantulosta alkaen Långsjön kartanon entinen suuruus alkoi hiipua. Sotien jälkeen ja poliittisten päätösten seurauksena kartanolaitoksen hallintavalta oli päätymässä. Kartanoiden hallitseva asema yhteiskunnassa heikkeni, ja kartanoiden kunto alkoi rappeutua.

7.2 Omistajan ratkaiseva asenne

Carl Gustaf Sagulin ja Waldemar Sagulin olivat kartanon aktiivisia kehittäjiä. Myös Edit Sagulin oli voimakas hahmo ja piti kartanon tiukassa otteessaan kuolemansa asti.

Maanhankintalaki oli kuitenkin verottanut kartanosta maita ja resursseja, joten seuraavien sukupolvien tuli löytää resursseja jatkaa kartanon elämää. Karl Gustaf ja Terttu Sagulin eivät pystyneet enää jatkamaan karjanhoitoa ja vihannesten suurtuotantoa ja lopettivat toiminnan 1950-luvun lopulla. 1950-luvun alussa Karl Gustaf rakensi useita valtavia kasvihuoneita ja samalla purki hevostallin ja opiskelija-asuntolan. Karl Gustaf Sagulinin kuoleman jälkeen Terttu Sagulin ei halunnut jatkaa aktiivisesti kartanon toimintaa, vaan yritti tasapainotta kartanon taloutta supistamalla kartanon toimintaa. Edit Sagulinin kuoleman jälkeen tilan varallisuus ja maat jaettiin kolmen perillisen kesken. Waldemar Sagulin yhdisti omaisuutta keräämällä maata ja toisaalta toinen maailman sodan jälkeen omaisuutta jaettiin, mikä

¹⁴⁷ Snellman 2014, 243.

¹⁴⁸ Snellman 2014, 244.

ilmeisesti heikensi kartanon resurssien riittävyyttä. Perillisillä oli oma osuus, ja heidän tuli pärjätä niukemmin. Marja Korhosen asema kartanon rakennuskannan ylläpitäjänä oli mahdotonta, koska siihen ei ole resursseja.

7.3 Muita syitä kartanon alas ajoon

1800-luvun lopussa työntekijöiden saatavuus saattoi olla ongelmaista, koska osa talonpoikaisperheistä lähti etsimään parempaa elämää kaupungeista. Kirjallisuuslähteissä mainittiin ilmiö, että 1800-luvun loppupuolella oli vaikea saada työmiehiä kartanoille töihin. Tuohon aikaan Suomessa on alkanut massiivinen teollistumisen aikakausi ja monilla paikkakunnilla rakennettiin muun muassa tekstiili- ja sahatehtaita¹⁴⁹. Kaupungeissa oleville tehtaille haettiin työntekijöitä, ja monet maaseudulla asuvista köyhistä torppareista lähtivät kaupunkiin töihin. Teollisuuskapitalismi vie maanviljelijöitä pois maaseudulta ja muutti heidät teollisuusväestöksi.¹⁵⁰

Tämä ongelma ilmeni myös Långsjön kartanolla, sillä esimerkiksi koulun ensimmäisen opetusvuoden lukukauteen onnistuttiin saamaan vain kymmenen oppilasta.

Vuodesta 1914 alkaen maaseudun työmiehiä joutui sotiin, mikä myös vähensi työmiehien saattavuutta kartanoille. Talvi- ja jatkosodan aikana Långsjön kartanoon tuli valtava määrä evakuoitua väkeä, joille tuli antaa asuintiloja, polttopuutusta sekä sähkö ja ruokaa. Vaikka vuosina 1939–1944 kartanolla oli paljon ilmaista työvoimia, jokaiselle evakolle tuli taata lämmin asunto ja sähkö ja huolehtia ruoan saattavuudesta ja henkilökohtaisen hygienian mahdollisuudesta. Kartano käytti paljon resursseja evakkojen ylläpitoon. On hyvin mahdollista, että sodan lopussa kartanon taloustilanne ei ollut hyvä. Lisäksi vuoden 1945 maanhankintalain vuoksi kartanosta irrotettiin 840 hehtaaria maata, mikä sulki pois toiveet taloustilanteen kohentumisesta.

7.4 Tuho vai palauttaminen: keinoja kulttuuriperinnön säilyttämiseen

Nykyään kartanon edellisestä loistokaudesta on enää vähän nähtävissä. Monet kulttuuriperinnöltään arvokkaat rakennusaarteet on purettu. Tärkeä kysymys onkin, onko kartanolla tulevaisuutta ja joutuuko kartanon kulttuuri- ja rakennuskulttuuriperintö tuhon tielle vai tehdäänkö käännös palauttamiseen.

¹⁴⁹ Kervinen 1991, 96–97.

¹⁵⁰ Laakkonen 2014, 27.

Maanmittauslaitos-karttapalvelun verkkosivulta saadusta ilmakuvasta näkyy, että vuonna 2020 kartanon ympäristö, puisto ja omenatarhan nurmikot on hoidettu, mutta puuliiterin ja tiilinavetan läheisyydessä näkyy jonkinlaista tavaroiden varastointia (kuva 21).

Kuva 21. Ilmakuva vuodelta 2020. Kuvakaappaus Maanmittauslaitoksen karttapalvelusta.

Nykyään Långsjön kartanon tilat on jaettu Marjan Korhosen ja hänen poikansa Kalle Vainion välillä. Muodollisesti Kalle hoitaa viljelysmaita ja Marja vastaa kartanon hoidosta, mutta ilmeisesti Sagulinin perillisillä ei ollut riittävästi resursseja hoitamaan kartanoa.

Todennäköisesti osa kartanon rakennuskannasta on raunioitumassa, mutta tuhoutuuko kartanon arvokasta omaisuutta vai ei. Onko tähän vaikeaan ongelmaan ratkaisua?

Esimerkin omaisesti voidaan tarkastella Somerolla sijaitsevan Hovilan kartanon omistajien aktiivista asennetta. Kartano toimii kulttuurikeskuksena, museona ja luontonähtävyytenä. Kartanon navettaan on järjestetty pysyvä näyttely, ja kesäisin on avoinna kahvila.

Toinen kartanon pelastuskeino olisi järjestää kartanolle ylläpito perustamalla kulttuuriperintösäätiö, joka toimisi ja ideoisi, miten kartano voisi ansaita tuloja ja korjata siten tiloja. Esimerkiksi Turussa sijaitseva Brinkhallin kartanon säätiö järjestää taidenäyttelyjä ja vuokraa tiloja erilaisiin tilaisuuksiin. Siellä on kuvattu elokuvia, ja kesäisin on avoinna kahvila. Lisäksi järjestetään erilaisia yleisölle suunnattuja juhlia ja opastuskierroksia. Långsjön kartanon voisi esimerkiksi muuttaa kotimuseoksi, jossa olisi yleisölle opastusta puutarhassa ja kerrottaisiin kartanon rakennushistoriasta. Lisäksi kunnostuksen jälkeen tiloja voitaisiin vuokrata eri tilaisuuksiin.

Långsjön kartano vaatisi laajaa kunnostusta, ja sen palauttaminen olisi hyvin vaativa mutta ei mahdoton tehtävä. Långsjön kartano kietoutuu monien ihmisten kohtaloon, ja kartanoon liittyy paljon mielenkiintoisia ja ihmeellisiä tapahtumia, jotka kuuluvat meidän historiaamme ja josta ei saa unohtaa.

Kartanoiden historia on osa Suomen kulttuuriperintöä, ja niiden säilyttämisestä vastaa myös yhteiskunta ja valtio. Luulen kuitenkin, että valtion osallistumisen kulttuuriperintöön tulisi saada uusi käsitys, ja että valtion resursseja olisi hyvä sijoittaa laajemmin, muun muassa

kartanoiden kulttuuriperintöihin. Hyvin säilytetty kulttuuriperintö kuuluu hyvinvointivaltion ilmapiiriin.

7.5 Lisätutkimus

Långsjön kartanon historiaan liittyy paljon tutkimattomia asioita, joita on syytä avata ja tutkia lisää. Arkeologisesta näkökulmasta tarkasteltuna kartanon mailta saattaa löytyä erittäin kiinnostavia löytöjä. Långsjön kartanon puutarha, puisto ja hyötypuutarhat sekä kasvihuoneet olivat omana aikanaan huolellisesti rakennettuja, ja siitä vastasivat korkeakoulutettujen agronomien ammattilaiskunta. Ne odottavat täsmällistä tutkimusta. Långsjön kartanon historiallinen tarina kuuluu aineelliseen ja aineettomaan kulttuuriperintöömme. Långsjön kartanossa yhdistyy eri kansojen historiatarinoita, sillä kartanon kautta on kulkenut esimerkiksi ruotsalaisten, suomalaisten, venäläisten, romanialaisten, virolaisten ja karjalaisten kansojen tarinoita. Kartano on kohdannut siis suurten väkijoukkojen virtauksen. Kartano on ollut kohtauspaikka, jossa erilaisten ihmisten kohtalot ovat kohdanneet – joko omasta tahdosta tai pakolla.

Långsjön kartano edustaa myös eri aikakausina rakennettua kulttuuriympäristöä ja rakennuskulttuuriperintöä, joka vaatii lisätutkimusta.

2

4 4 . 1

Lähteet

Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Esko (toim.). Someron historia I. 1949. Forssan kirjapaino Oy.

Aaltonen, Esko (toim.). Someron historia II. 1958. Forssan kirjapaino Oy.

Fingerros, Outi. Kulttuurien tutkimuksen menetelmät. 2022. Suomalainen kirjallisuuden seura. Hansaprint Oy. Turenki

Haapala, Pertti. Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomessa. Tampereen Yliopistopaino Oy. 2004. Tampere

Heikkilä, Tuomas (toim.) Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa. 2010. SKS. Vammalan kirjapaino. Sastamala.

Karhunen, Eeva. Tarinoista rakennettu kulttuuriperintö. Porin kuudennen osan. Turun Yliopiston julkaisuja. 2014. Painosalama Oy. Turku

Kari, Risto. Suomalainen keskiaika. Myytit ja todellisuus. 2004. WS Bookwell Oy. Porvoo.

Kervinen, Aino (toim.). Suomi, suuriruhtinaanmaa. 1991. Karisto Oy. Hämeenlinna

Laakkonen, Satu (toim.). Espoon kadonneita kartanoita. 2017. Forssa print Oy. Forssa.

Lahtonen, Hannu. "Esko Aaltonen (1893-1966)—a lifetime of local history." Nordisk Museologi 2 (1995): 41–41.

Lilius, Henrik & Kärki, Pekka. Suomen kaupunkirakentamisen historia I. 2014. SKS. Kirjapaino Livonia Print. Helsinki.

Masonen, Jaakko, and Jukka Luoto. "Härkätie, Nauristie ja Nakolinna." Suomen Museo-Finskt Museum 98 (1991): 161–169

Mökkönen, Teemu. Historiallinen paikkatieto. Digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista. 2006. Suomen ympäristö nro 34. Ympäristöministeriön julkaisu. Edita Prima Oy. Helsinki

Niskanen, Vesa A. Tieteellisten menetelmien perusteita ihmistieteissä. Opiskelijan opas. Helsingin yliopisto ja Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. 1994. Yliopistopaino. Helsinki

Nummi, Aimo. Puutarhakaupan historia. 1997. Siemenkauppiaitten Yhdistys Ry. Monia Oy.

Seppälä, Suvianna. Viljana, nahkoina ja kabakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609. 2009. Bibliotheca Historica 125. SKS. Hakapaino Oy. Helsinki.

Snellman, Alex. Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939. 2014. Unigrafia. Helsinki

Tiirakari, Leeni & Kärki, Manu. Kartanokierros. 2013. Amanita Oy. Tallinna.

Arkistolähteet

Sagulinin suvun Långsjön kartanon valokuvakotiarkisto
Långsjön kartanon inventointikortti. 1985. Inventointitekijät Mervi Syrjänen ja Eija Suna. Turun kaupunkimuseo, Varsinais-Suomen alueen vastaava museo.

Elektroniset lähteet, arkistot ja ohjeet

H72;6/1–2 Pitkäjärvi; Vanhempi tilauskartta ja selitys (1695–1695). Hameen lääni, Somero, tekijä Forssell, L. Kansallisarkisto. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto.

<https://astia.narc.fi/uusiastia//viewer/?fileId=6438929906&aineistoId=2546458147>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Hämeen Härkätie. Museovirasto.

https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2118

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY Perttelin kirkkomaisema ja Hiidentie. Museovirasto. 2.5.2025

<https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=4941>

Sagulinin sukuun tutkimus, Karl Gustaf Sagulin: <https://www.geni.com/people/Karl-Gustaf-Sagulin/6000000010410522639>

Laki vuokra-alueiden lunastamisesta 135/1918

<<http://data.finlex.fi/eli/sd/1918/135-001/ajantasa//fin>>

Maahankintalaki 396/1945 (kumottu).

<<https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1945/396>>

Hovilan kartanon web-sivu: <https://www.hovilankartano.fi/>

Brinkhallin kartanon web-sivu: <https://www.brinkhall.fi/>

Historialliset tutkimukset, ohjeet

<<https://museovirasto-craft-assets-production.s3.eu-north-1.amazonaws.com/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/opas-dive-menetelman-kayttoon.pdf>>

"Mennyt ei ollutkaan mustavalkoinen" Artikkeleita historiasta ja sukututkimuksesta sekä ajatuksia sieltä täältä. Blogi Jari J Tuomisto. Kruunun verotus ja sen mitta 1500–1600-luvun vaihteessa. 9.6.2015.

<<https://tuomjari.wordpress.com/2015/06/09/kruunun-verotus-ja-talonpojat-1500-1600-luvun-vaihteessa/#respond>>

Snellman, Hanna. 2008. Talonpoikauskulttuurisäätiön perustaja jäsenet merkkinaisten ja -miesten verkosto. Helsingin yliopiston julkaisu < <http://hdl.handle.net/10224/4565> >

Hyytiäinen, N., & Tähtinen, J. (2008). 11. Historian tutkimus ja lähteet.

<https://kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/11.%20Historian%20tutkimus%20ja%20I%C3%A4hteet%20Nina%20Hyyti%C3%A4inen%20Juhani%20T%C3%A4htinen.pdf>

Aulis Oja teokset

<<https://www.finna.fi/Search/Results?lookfor=Aulis+Oja&type=Author&limit=20&sort=relevance>>

Vilho Annala teokset

<<https://www.finna.fi/Search/Results?lookfor=Vilho+Annala&type=Author&limit=20&sort=relevance>>

Y.S Koskimies teokset

<<https://www.finna.fi/Search/Results?lookfor=Y.S.+Koskimies&type=Author&limit=20&sort=relevance>>

Irja Säihke teokset

<<https://www.finna.fi/Search/Results?lookfor=Irja+S%C4ihke&type=Author&limit=20&sort=relevance>>

Saini Laurikkala teokset

<<https://www.finna.fi/Search/Results?type=Author&lookfor=%22Laurikkala,%20Saini%22>>

Esko Aaltonen teokset

<<https://www.finna.fi/Search/Results?lookfor=%22Aaltonen,%20Esko%22&type=Author>>

Eija Komu.2020–2023. Leeni Tiirakari-opettaja ja tietokirjailija

<https://somero.finna.fi/Content/somero_tiirakari>

Eija Komu. 2012–2020. Manu Kärki paikallishistorioitsija

<https://somero.finna.fi/Content/somero_mkarki>

Kartat

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Hämeen Härkätie. Museovirasto.

<<https://kartta.museoverkko.fi/?action=showRegistryItem&id=2118®istry=rky2000&mapLayers=20>>

Långsjön kartanon yhdistelmä kartta 6 tasoa. Maamittauslaitos kolme karttatasoa: taustakartta, tonttirajakartta ja tonttitunnuskartta ja Suojelut alueet: Varsinais-Suomen maakunnan museon 3 historiallista karttatasoa 1700 luvun loppupuolelta: rakennukset ja kohteet, maakäyttö ja rajat, reitit, aidat. Haettu 25.8.2025.

<<https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/>>

Långsjön kartanon yhdistelmäkartta 4 tasoa. Maamittauslaitos tason: ilmakekuva ja suojelut alueet: Varsinais-Suomen maakunnan museon 3 historiallista karttatasoa 1700 luvun loppupuolelta: rakennukset ja kohteet, maakäyttö ja rajat, reitit, aidat. Haettu 25.8.2025.

<<https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/>>

Långsjön kartano. Maamittauslaitos. Historialliset ilmakekuvat. 1949. Haettu 10.8.2025.

<<https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/>>

Långsjön kartano. Historialliset ilmakekuvat. 1959. Maamittauslaitos. Haettu 10.8.2025

(<https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/>)

Långsjön kartano. Senaatin kartta vuodelta 1877.

(<https://astia.narc.fi/uusiastia//viewer/?fileId=5978750776&aineistoId=2388231808>)

Långsjön kartanon kartta 1962 vuodesta.

<<https://vanhatkartat.fi/#14/60.66081/23.29665>>

Långsjön kartano. Ortokuva 2020. Maamittauslaitos.

<<https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka/?lang=fi>>

Verkkolähteiden osoitteet on tarkastettu 13.10.2025

Opintonäytetyöt

Kumpulainen, Teemu. Sotavangit työssä jatkosodan aikana. Naarajärvellä vuosina 1941–1944 sijainneen sotavankien järjestelyleiri 2:n kirjoilla olleiden sotavankien leirin ulkopuolella tekemä työ ja työn merkitys. Suomen historian pro gradu – tutkielma. 2015. Tampere

Haastattelut

2.10.2022 Marja Korhosen haastattelu, audiotallennus

7.2.2023 Marja Korhosen haastattelu, audiotallennus ja valokuvaus

14.2.2023 Marja Korhosen haastattelu, audio- ja videotallennus

20.3.2023 Marja Korhosen haastattelu, audio- ja videotallennus, valokuvaus

12.4.2023 Marja Korhosen haastattelu, audiotallennus ja valokuvaus

23.6.2023 Marja Korhosen haastattelu, audio- ja videotallennus

Kenttätutkimukset

12.4.2023 Långsjön kartanon rakennuskannan tutkimus. Aineisto on tekijän hallinnassa.

23.6.2023 Långsjön kartanon rakennuskannan ja rakennusjämien katselu Marja Korhosen kanssa. Aineisto on tekijän hallinnassa.

Liitteet

Liite 1. Sagulinin suvun Långsjön omistusten kausia

Liite 2. Långsjön kartanon jäljellä olevien rakennuskantojen visuaalinen tutkimus

Liite 3. Långsjön kartanon rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1949

Liite 3a. Långsjön kartanon rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1949. Jatko-osa

Liite 4. Långsjön kartanon rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1959

Liite 1. Sagulinin suvun Långsjön omistusten kausia

Långsjön omistuskausi	Omistaja(t), elossa olo, ammatti, lapset
1811–1851	Carl Gustaf Sagulin (1780–1851) kruununvouti. Puolionsa Ulrika Sofia Löfwenmarck Lapset: Charlotta Sofia Sagulin, Gustaf Sebastian Karlsson Sagulin, Ivar Oskar Sagulin, Ernest Reinhold Ferdinand Sagulin, Robert Herman Sagulin
1851–1854	Leski Sofia ja perikunta
1854–1882	Ernest Renhold Sagulin, varamaanmittari, (1819–1882) Puolionsa Sofia Wilhelmina Palm Lapset: Ernest Waldemar Sagulin, Volter Ferdinand Sagulin , Hilda Ulrika Sagulin, Ida Ollivia Ström, Knut Lenard Sagulin, Aina Ernestina Sagulin, Ernest Waldemar Sagulin ja olga Evelina Sagulin
1882–1915	Ernest Waldemar Sagulin, agronomi, maaviljelyneuvos (1852–1915) Puolionsa Edith de Pont (o.s. Kjälström) (1863–1946) Edith de Pontin ja Claes de Pontin lapset: Greta de Pont ja Claes de Pont jr., Allis de Pont ja Karin de Pont Edith Sagulinin (de Pont) ja Waldemar Sagulinin lapset: Anna-Maria Haggren (o.s. Sagulin), Waldemar Waldemarsson Sagulin, Karl Gustaf Ferdinand Sagulin ja Märtha Haggren (o.s.Sagulin)
1915–1946	Leski Edith Sagulin (1863–1946), maanviljelyneuvoksetar
1946–1961	Karl Gustaf Ferdinand Sagulin (1896–1961) puolionsa Terttu Mirjam Vanne agronomi (1915–2022)
1961–1998	Terttu Sagulin ja perikunta Marja Terttu Annikki Korhonen (o.s.Sagulin) ja Aino Maija Päivikki Vainio
1998-	Marja Korhonen (o.s. Sagulin) ja Kalle Vainio

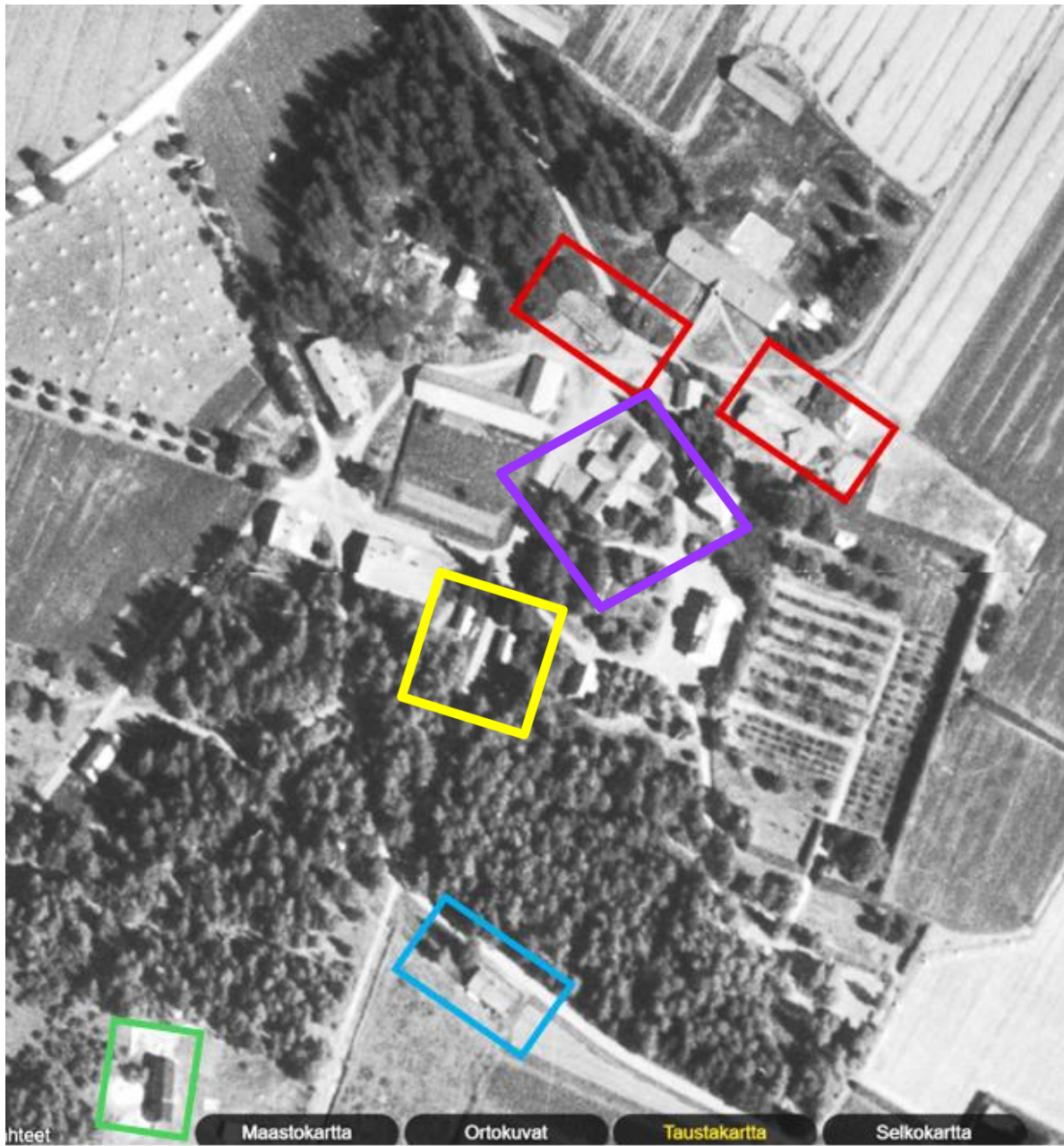
Liite 2 (3 sivua). Långsjön kartanon jäljellä olevan rakennuskannan visuaalinen tutkimus

Långsjön kartano, 12.4.2023-23.6.2023	
Rakennuksen kuva	Rakennuksen nimi, rakennusvuosi ja kuvaus
	<p>Päärakennus, rakennusvuosi 1926, rapeutunut mutta vielä varsin hyvässä kunnossa.</p> <p>Materiaalit: hirsi, puuvuoraus, katto sementtitiili, perusta luonnonkiviharkot</p>
	<p>Vilja-aitta, rakennusvuosi 1843</p> <p>Erittäin hyvässä kunnossa.</p> <p>Materiaalit: tiili, katto savitiili, perusta luonnonkivet</p>
	<p>Tiilinavetta 1811, slammattuja tiilipintoja huonossa kunnossa, tiiliseinät purkukunnossa varsinkin rakennuksen etupuolella.</p> <p>Materiaalit: tiili, katto sementtitiili, perusta luonnonkivet</p>

	<p>Työväen asuntola 1894, takaseinät ovat painuneet, etuseinä on tyydyttävässä kunnossa</p> <p>Materiaalit: tiili, katto sementtitiili, perusta luonnonkivet</p>
	<p>Koulu 1897</p> <p>Ulkopuolelta kunto vielä tyydyttävä, sisäpuolella lattia paikka paikoin romahtanut, yläpohja puuttui useista huoneista.</p> <p>Materiaalit: hirsi, katto peltikatto, perusta luonnonkiviharkot.</p>
	<p>Huvila 1920, ulkopuolella ja sisäpuolella kunto kohtuullisesti hyvää.</p> <p>Materiaalit: lautaseinä, kellarikerros luonnonkiviharkkoja, katto sementtitiili</p>
	<p>Vesitorni 1883, kunto on hyvä.</p>

		<p>Vesipumppurakennus 18?? Ulkoseinän tiiliä vaurioitunut, koko rakennus kohtuullisessa kunnossa.</p>
		<p>Perhesauna, rakennusvuosi 1915–1939 välillä, kunto huono</p>
<p>Autotalli</p>		<p>Rakennusvuosi 1912, ei tutkittu</p>
<p>Puuliitteri</p>		<p>Puurakennus 1800-luvulta, ei tutkittu</p>
<p>Kalustovaja</p>		<p>Puurakennus 1800-luvulta, ei tutkittu</p>

Liite 3. Långsjön kartano rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1949

Kuvaus:

Punaisella on merkitty varaston/puuaitan, meijerin ja sikalan rauniot; oranssilla oppilaiden asuntolan rakennukset; sinisellä suursaunan rakennuksen; vihreällä saharakennuksen; violetilla hevostallin rakennuksen; keltaisella suolavaraston ja kasvihuoneen.

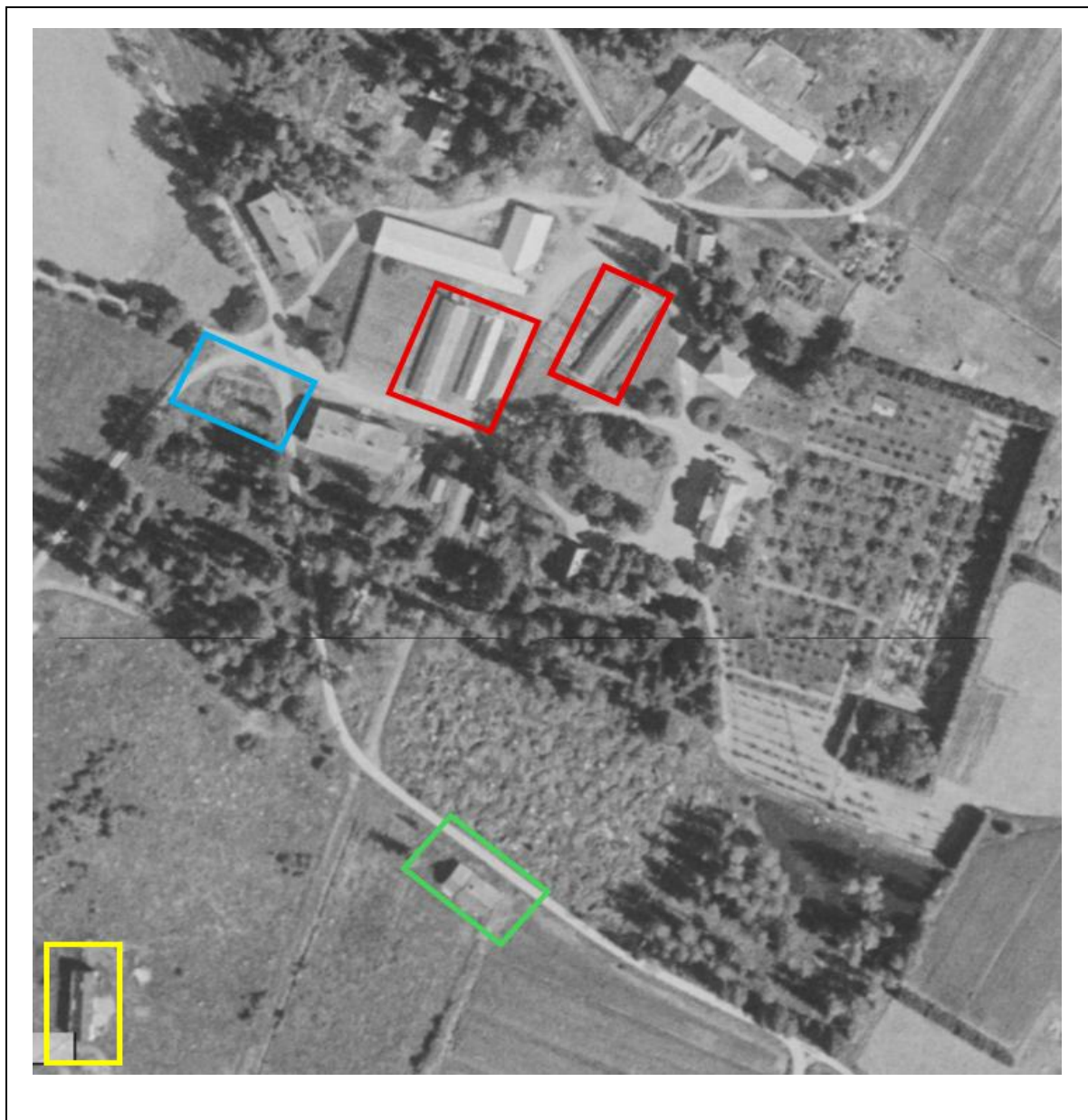
Liite 3a. Långsjön kartano rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1949, jatko-osa

Kuvaus:

Saharakennus on merkitty vihreällä värillä, suuri sauna sinisellä, Sarjan kartanon läheisyydessä oleva kasvihuoneen alue oranssilla ja sotavankien asuntorakennus punaisella.

Liite 4. Långsjön kartano rakennuskannan ja maisemapuutarhan sekä puiston näkökulmasta. Ilmakuva vuodelta 1959

Kuvaus:

punaisella värillä on merkitty kasvihuoneet, jotka rakennettiin vuosina 1950–1960, josta yksi oli rakennettu hevostallin paikalleen, sinisellä oppilaiden asuntolan paikka, Asuntola oli purettu myös vuosina 1950–1960. Lisäksi näkyy suuria muutoksia hedelmätarhassa. Långsjön kartanon metsiä on hakattu. Saharakennus ja suursaunan rakennus olivat vielä tallessa.